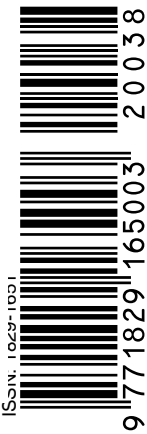

ՀԱՍՏԱՆՈՒԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿԵՐՈՒԹԱԿԱՆ ՀԱՐԱԹԱԹԵՐ

Նուբար Աֆեյանի Moderna ընկերության հաջողությունները covid-19-ի դեմ

Ամերիկյան «Նյու-Յորք Թայմսը» եւ նրան արձագանքելով «Արմինիդն Սիրո-Սիֆթեյթոր» շաբաթահանդեսը տեղեկացնում են, որ մեր հայրենակից Նուբար Աֆեյանի գլխավորած Moderna ընկերությունը նոյեմբերի 16-ին տեղեկացրել է, որ covid-19-ի դեմ իր մշակած դասվասանյութը լաբորատոր փորձարկումներից հետո սպել է 94,5 տոկոս դրական արդյունք: Մինչ այդ ամերիկյան մեկ այլ ընկերություն՝ Pfizer, սպել էր 90 տոկոս դրական արդյունք:

Moderna-ն տեղեկացրել է նաեւ, որ շուտով անցնելու է դասվասանյութի կլինիկական փորձարկումներին, որից հետո, հաջողության հասնելու դեպքում, դասվասանյութը կկիրառվի չափահաս կամավորների, իսկ ավելի ուշ՝ նաեւ անչափահասների վրա:

Համեմայնդեղաբան ամերիկյան երկու ընկերություններն էլ նշում են, որ դասվասանյութն անցածների մոտ նկատվում է թուլություն եւ ջերմություն, սակայն ընդամենը՝ մեկ օր:

«Ազգ»-ի հաջորդ համարում կներկայացնենք հավելյալ մանրամասներ:

Օրերի շեշ

Նորից ռուսական թեւարկման տակ

Պատմությունը կրկնվում է: Թերեւս ոչ նույնությամբ, թերեւս ասիմետրիկ, թերեւս սոփիստիկացած, ինչպէս ասում է գաղափարակիր Պատմաբան ընկերու, բայց կրկնվում է: Դերերն ու դերակատարները փոխվում են, իրավիճակն ու դրանքները՝ նույնպէս, բայց գալիս է մի դաս, մերկ է մերկադարանոց իրականության մի վիճակ, որը ժողովրդի հետադարձ շփոթում մեզ բերում-կանգնեցնում է 100 տարի առաջ արձանագրված իրականությանը դեմ-հանդիման, փեռու-փեռու անելով այն առաստաղը, թե հայի հեշին խելիք, ինչպէս վերջերս հիշեցնում էր ՀՀ հիմնադիր նախագահը, ամենեւին էլ լավը չէ, իմաստուն չէ:

101 տարի առաջ Չորավար Անդրանիկը զենք-զինամթերքը Ս. Էջմիածնից հանձնելով մեկնելուց առաջ օրվա իշխանություններին հորդորում էր՝ մեզ չբռնամացնել վերջին ու միակ բարեկամի՝ Ռուսաստանի հետ, մինչդեռ իշխանությունները նայում էին հեռուն՝ դեռի Սեւ, չհետնադուր արձակ իրենց ֆոֆ սակ ձեւավորվող Աթաթուր-Լենին նոր սանդղեղ, դեռի Ալեքսանդրապոլ ներխուժող թուրքական բանակները, հյուսիս-արեւելից արշավող Կարմիր բանակի «փրկչական» առաջխաղացքը: Իրավիճակ՝ որը հետագայում, անկախ Հայաստանի վերջին վարչապետի եւ նրա ընկերների կողմից լիարժեք բնութագրվեց իբրեւ «թուրքական մուրճի ու ռուսական սալի միջոց» կացություն, մինչ նուրբներ, դեռեւս սփյուռֆառող ամբոխներ, սարքեր երկրներում լիարժեք արտոնական երգել նույն՝ հին երգը՝ «թե ինչպէս կորավ հայ ազգի գահը»...

Այժմ, «գահը», այսինքն ղեկությունը, այսինքն ղեկական անկախությունը կորցնելու դասավորվում է դրված սեղանին, ստորագրված երեք երկրների ղեկավարի կողմից՝ Ռուսաստան, Ադրբեյջան եւ... Հայաստան, բայց այնտեղ չկա զլխավոր դերակատարի ստորագրությունը՝ Թուրքիան, որի արյունոտ ձեռքերը լրիվ, կամ գրեթե լրիվ ազատ են ամբողջովին գաղութացնելու Ադրբեյջանը, Կարսի սխառնակից ղեկավարող անստեղծ զավթելու Նախիջեւանը, զորք կուսակցելով այնտեղ, Սեղիով իրեն համար ճանապարհ հարթելու դեռի Թուրանական երգի իրականացում, միաժամանակ կամ թելադրելու Հայաստանին: Հակակռողը, դարձյալ, ռուսական զորքն է, որը բոլորի զարմանքը բարձր արագությամբ եւ կարգադրությամբ արդեն սարածվել է մեջտեղից կիսված բուն Արցախում եւ մեր սահմանների վրա: Այդ զորքը եկել է մնալու. արդեն հոստիսալներ է սարքում, սնունդ է մատակարարում սեփական կերակրողներին, ուղեկցում Արցախ վերադարձողներին, նրանց ֆաղափարությունը շարունակում խոստում սալիս, դաստիարակում է վերջապետ գործի դեմ իվանյան ղողոթայի վրա զանվող մեր սիրունիկ օղակայանը ու, ամենայն հավանականությամբ, շուտով կձեռնարկի նոր ճանապարհների կառուցմանը՝ թերեւս մինչեւ... Թաթարստան:

Անուշտ արցախցին դժգոհ չէ «փրկչական» այդ միջամտությունից, ու, թերեւս, դեմ չի լինի նաեւ Արցախը ռուսական ղեկավարողի՝ հոգաբարձության վերածելու մտքին: Դեմ չենք կարող լինել նաեւ մենք, երբ միեւնույն սեղանին դրված է մեր 150 հազար ազգակիցների կյանքը:

Այսուհանդերձ, հայ ժողովուրդը իր մեծամասնությամբ մեզ դեմ է նոյեմբերի 10-ի փաստաթղթին եւ զայն ստորագրողին, ոչ այնքան փաստաթղթին, որքան զայն ստորագրողին: Զանգի անձնասկզբական այդ փաստաթուղթը մտածող յուրաքանչյուր մարդու համար այսպէս կոչված վթարային հարկադիր վայրէջքի նման մի բան է, որի որոշ դրույթներ մերժելի են, իսկ որոշ դրույթներ՝ վերաճեցության ենթակա: Իսկ ինչ վերաբերում է ստորագրողին, նրա մեղքն այն է, որ դաստիարակի 4-րդ կամ 5-րդ օրը, երբ հրամանատարական կազմի համար դարձ էր նախահարձակ ուժերի եւ մեր դաստիարակական բանակի միջոց կարողականությանը հսկայական սարքերությունը, ղեկ էր ընդառաջ ֆայլ կատարեց դեռի Մոսկվայ եւ հրադարձար կնքեց, իր իսկ բառերով՝ «ցավոտ կորուստների», եւ ոչ թե անձնասուր լինել:

Սակայն ձեռքն ոչ թե ինքն՝ ստորագրողն է անձնասուր եղել, այլ՝ երկիրը, ղեկավարությունը, Արցախը: Վարչապետը մնում է, համառորեն, չխորհելով ճնշիչ որեւէ զործողությունից, ընդհակառակը՝ ներկայանում է որդեկ մի նոր «փրկիչ» 30 հազար մեր բանակայինների, ազգի ու ղեկավարության:

Ուղղակի սարսափել կարելի էր չորեքշաբթի օրը երկրյան կառավարության շեմի առաջ դրված իրականացմանը. ոչ թե ղեկավար անվասանության ուժերն էին երկրի ղեկավարի անվասանությունը դաստիարակում, այլ սարսափազդու ավստմասավորներ: Թվում էր՝ երեւանը մեկ ակնթարթում վերածվել է Նիկարագուայի մայրաքաղաք Մանագուայի, եւ սանդղիմասական «գերիլլաները» դաստիարակում են Դանիել Օրստգային: Դա ղեկավարության, ժողովրդական ղեկավարի աղճատման ֆունկցիոնալ ղեկավար էր: Այնինչ զործող վարչապետը ժամ առաջ ղեկ էր հրաժարական տար ոչ միայն ստորագրողի փաստաթուղթը ստորագրելու, ղեկական կառույցները անդամալուծելու, բանակը դադարեցնելու, այլեւ իր փոխարեն մեկ այլ անձի հնարավորություն սալու, որդեկի առկալված փորձի փաստաթուղթում որոշ շեղումներ անել եւ ներքին խաղաղությունը վերականգնել:

Ասեմք՝ զործող վարչապետը կարիք էլ չունի նման «գերիլլաներով» իրեն շրջադասելու: Ինքը դեռեւս ղեկ է, որդեկ ստորագրող կողմ, հասկալից Մոսկվային, որը ամեն զնով դաստիարակում է եւ կդաստիարակի նրան՝ մինչեւ նախագծված մի հանգրվան:

Մնում է հուսալ, նաեւ ամեն զանք թափել, որդեկի երկիրը զերծ մնա ներազգային բախումներից, ղեկավարությունը՝ կազմաւանդումից, մինչեւ դարձանք վերջերս, վերականգնելով ղեկավարի ինստիտուցիոնալ, բարոյալուծից դուրս բերեմք ժողովրդին ու զործի դեմք մեր ողջ ներքինը:

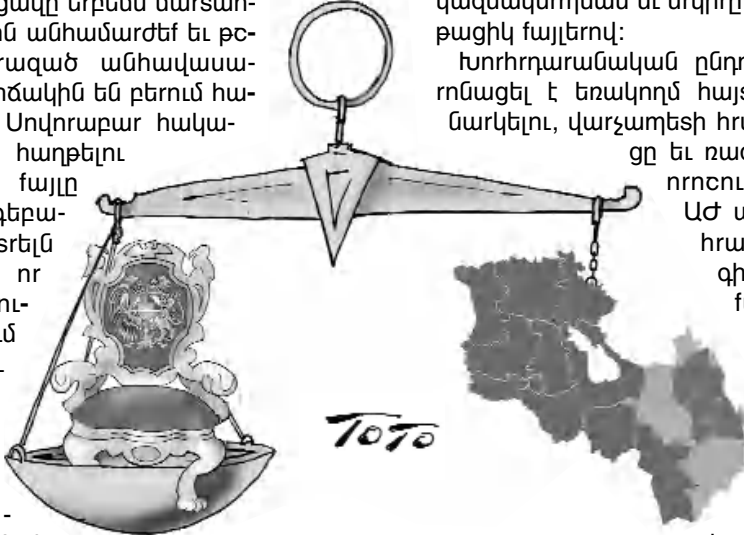
Եւ դեմ չենք ռուսական բանակին, բայց դեմ ենք, որ որեւէ օտար բանակ է գալիս մեզ դաստիարակելու, նույնիսկ եթե դա մեր միակ դասակարգի բանակն է:

ՀԱՅՈՒՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

Մեջքն ուղղելու եւ նիհիլիզմի միջակայքում

ՄԱՐԻԵՏԱ ԽԱԶՍԻՐՅԱՆ

Նոյեմբերի 9-ից անցել է սասն օր, մարդիկ դեռ ուժի չեն եկել եռակողմ հայտարարության, ինչպէս ժողովրդի մեջ արդեն բնորոշվել է՝ սեւ թղթի առաջացած ցնցումից, հայրենիքը կորցրածի անփարաս ընկճվածությունից, աղաքայի հանդեպ նիհիլիզմից: Կրքերը լարված են շեղանկան ասիմետրի, ելքերի որոնումը ոչ առարկայական է, բայց մշակական խոսակցության նյութ, անորոշությունն ու ցավը երբեմն մարտահրավերներին անհամարժեք եւ թեմանու երազած անհավասարակշիռ վիճակին են բերում հայրենիքը: Սովորաբար հակառակորդին հաղթելու առաջին ֆայլը նրան հոգեբանորեն կորսելն է, քանի որ դաստիարակումը սկսվում է մարդու գլխում, հետո միայն դառնում առարկայական: Իսկ դաստիարակի սինդրոմի վիրուսը սարածում են հենց սարքեր դաստիարակներ, որոնք համոզիչ տոնով ղեկավարում են, թե Շուշին սպել ենք մարտության արդյունքում, մինչդեռ հայ զինվորներից ու զորահրամանատարներից շատերն այն կարծիքի են, որ իրենք հաղթել են, նրանք հաղթողի տրամադրությամբ եւ հոգեբանությամբ են կռվել, դաստիարակները, իսկ ուր ավելի սուսուգ է՝ սեւ թղթը ստորագրողը: Մարդիկ սասնամայակներով են աշխատում ազգին հաղթողի հոգեբանություն դասվաստելու վրա, որդեկ հաղթանակի առաջին դասում, մերում, սղառագիտությունն ավելացնող սարածաբանի ղեկավարությունների, թուրքական սեղմվող օղակի առկայությամբ սեփական ազգին ներարկում են, որ մենք դաստիարակներ ենք: Սա անուն ունի: Եւ անսանելի է դաստիարակից հետո սկսված զորահրամանատարների իշխանություն «նազրոկաները», ամոթ ուղղակի, բայց տեղի ունեցածի դաստիարակում՝ օրինակալի:

դաստիարակում դիվանագիտական եւ ռազմական դաստիարակում հաջողող, որդեկ ճակատամարտը, բայց ոչ ողջ մարտը դաստիարակի ֆայլ՝ առաջարկելով իր ճանապարհային ֆաւստը: Քաղաքական ուժերի եւ սփյուռֆային կառույցների հետ խորհրդակցությունների արդյունքում նա առաջարկում է սահմանադրական ճանապարհով լուծում. վարչապետի հրաժարական, ֆաղաքական ուժերի լայն համաձայնությամբ կոմիտեյն մարմնի ձեւավորում՝ հետագայում արտաքին ընտրությունների կազմակերպման եւ երկիրը կառավարելու ընթացիկ ֆայլերով:

Խորհրդարանական ընդդիմությունը կենտրոնացել է եռակողմ հայտարարությունը ֆունկցիոնալ, վարչապետի հրաժարականի հարցը եւ ռազմական դրության որոշումները վիճարկող ԱԺ արտաքին նիստերի հրավիրման օրակարգի վրա, որն առաջին ֆաղաքական մեծամասնությունն իր ունեցած օրենսդրական գործիքներով սաղալում է, ընդ որում՝ արտաքին խորհրդարանական ընդդիմության

հետ միատեղ խորհրդարանական ԲՀԿ-ն զենեւացնում է փողոցը՝ խնդիրներն այնտեղ տանելով:

Այս ընթացքում եռակողմ հայտարարության նախաձեռնող եւ այն իր զինվորական ներկայությամբ արդեն Արցախում իրականացնող Ռուսաստանի նախագահը «Ռուսիա 24»-ին սկսած հարցազրույցով մի շարք քաղաքականություններով, այդ թվում՝ Շուշին հանձնումը մինչեւ հոկտեմբերի 20-ը բանակցությունների օրակարգում չլինելու մասին, ավելի խոցելի դարձրեց եռակողմ թուղթը ստորագրող վարչապետ Փաշինյանի թիկունքին այն դեռի, երբ մեր երկրի վարչապետը լրիվ հակառակն էր ասում Շուշին վերադարձը մշակույթ բանակցային նյութ լինելու մասին:

Տարքեր խոսակցությունների ֆունկցիոնալ, թե վարչապետ Փաշինյանը հրաժարական է տալիս, նա հանդես եկավ մինչեւ վերջ զնալու իր սովորական կեցվածքով, ու, չարձագանքելով երկրի նախագահի ուղերձին, ներկայացրեց իր ճանապարհային ֆաւստը, որի կենտրոն իր հրաժարականի հարց չի երեւում, դաստիարակի անհաջողությունների, երկրում սեղծված ծանր վիճակի դաստիարակումն է միաժամանակ կայունության դաստիարակման երաշխավոր ինքն իրեն տեսնելով եւ առաջարկելով իրավիճակը հաղթահարելու ֆայլեր: Փաստերն ուրիշներն՝ ժամանակավոր անցումային կառավարություն ձեւավորելու վեցամսյա ժամկետին ի դաստիարակման նա ոչ թե ընդունում է, որ չի կարողացել հայրենական կողմի համար նախատեսվող փաստաթուղթը ստանալ, այլեւ իր կառավարմամբ խնդիրները լուծելու եւս վեց ամիս է առաջարկում՝ սկսած բանակցային ձեւաչափի վերականգնման, Արցախի կարգավիճակի տուրք բանակցությունների, արցախցիների վերադարձի առաջնահերթությունների խնդիրը լուծելուց՝ վերջացրած իշխանության ձեւավորման ազատ կամարտաքինյան իրավունքի երաշխավորմամբ:

ԵՐԿԱՆՂ ԱԶՍՅԱՆ

Պետրոս ԱՄՆ

Լեռնային Ղարաբաղի անկումը վճռորոշ դարձավ հայոց դաստիարակության մեջ: Մեկ դար առաջ Թուրքիան ահավոր ուժեղ հարված հասցրեց հայերին, որոնք ճակատ հարյուրակնոց երկար տարիներ վճարեցին և փորձեցին ասփճանաբար ուժեղ գալ ու ոսփ կանգնել:

Թվում է, թե Թուրքիայի ներկա կառավարության առաջնորդները որոշել են, որ ժամանակն է մեկ ուրիշ արեստի հարված հասցնել հայերին, որոնք հաջողորմորեն փրկվեցին սանձառկությունում և անհետնակներ ամրապնդվեցին:

Նախքան ինքնախառնակում անցնելը, անհրաժեշտ է դարաբաղյան դաստիարակության 10-ի խաղաղության համաձայնագրի դիտարկել սարածաօդային զարգացումների և գերտեխնոլոգիաների զարգացումը և ստանալ իրենց համապատասխան հանձնարարներ:

Մոտ երեք տասնամյակ առաջ Ղարաբաղի (Արցախի) ծակասագրի շուրջ ստեղծված ակամառարության սկզբից ի վեր այդ գերտեխնոլոգիաները դրոշմաբեր են, որ խնդիրը չունի ռազմական լուծում, ուստի համաձայնագրերն են ԱԶԳ-ին, որ կարգավորման համար ջանքեր գործադրի:

Խնդիրն առնչվելու ընթացքում ԱԶԳ-ի Մինսկի խմբի համաձայնագրերը փորձեցին իրենց վերահսկողության սակրաժեղ զարգացումները, որոնք գերտեխնոլոգիաներից ոչ մեկը չհամարձակվի օգտվել կացությունից և իրեն ի նդաս դիվիդենդներ ձեռք բերել՝ ի վնաս մյուս կողմի:

Բայց այս արված սեղաններին, Թուրքիայի դրոշմաբեր և ակտիվ մասնակցությամբ սանձազերծված արժեքանակական ազդեցական ավարտվեց ռուս խաղաղադաշտի ժողովրդավար Ադրբեյջանում, մի բան, որ դուրս է ԱԶԳ-ի ձեռնարկի վերահսկողությունից:

Այդուհանդերձ, նույն ժամանակահատվածում արժեքանակական համաձայնագիրը արձագանքում է Ռուսաստանի արտոնարտարար Արգեյ Լավրովի նախաձեռնած բոլոր արժեքները և մի բան էլ ավելի: Բացի 2001-ին Ջի Կետսի բանակցությունների կարճ ժամանակահատվածից, Հայաստանի սարածի հարավային մասը բանակցությունների սեղանին չէր դրված:

Մինչ միջազգային հասարակությունը այն տրամաբանության սակր էր, որ նախագահ Վլադիմիր Պուտինը խորամանկորեն գերազանցել է նախագահ Ռեջեփ Էրդողանին այդ բանակցություններում, Սիրիայում և Լիբիայում Ռուսաստանի և Թուրքիայի միջոց գերիշխանության համար մղված դաշինքը շարունակվեց և սեղանի վրայ վերադարձվեց Ադրբեյջանի սարածք բերելով Կորվական գրեթե ամբողջական փորձերի, որոնք դրոշմաբեր է դիմակայել այժմ ռուսական խաղաղադաշտին:

Ռուսաստանի գործողությունն ու Թուրքիայի հակազդեցությունը համաձայնագրի խախտմանը և թափանցանքին հակամարտությունը, նսեմացնելով Ադրբեյջանի հաղթանակը ու Հայաստանի դատարանը: Ներկայիս Հայաստանի մարտահրավերը արեւելյան երկրորդական է դարձել՝ ինչպես հայրենի հայրենական հակամարտության, որն զբաղեցնում է առաջին հորիզոնականը:

Ֆրանսիայի նախագահ Էմանուել Մակրոնի ֆնանսարությունները Թուրքիայի կողմից մահմեդական ջիհադիստների օգտագործման հարցի շուրջ, ինչպես նաև ԱԶԳ-ի համաձայնագրերի հայտարարումը ուղղված հեռագրա զարգացումներին՝ առանձնապես միջազգային չեն կարող դարձնել հայկական կողմին: Ընդհակառակը, նսեմացնելով զարգացումները ցույց են տալիս հակամարտության ավելի լայն եզրագծերը: Հայերս մեծակ ենք մնացել մեր վերելքի ամոհներում, մեր զիջվածներին թաղելու և ամենակարևորը՝ մեր տունը, մեր հայրենիքը կարգի բերելու համար: Հայերիս դատարանի ղեկավարությունը շարունակում է մեծ թափ կսանա, եթե անկարողությունները, փոխադարձ մեղադրանքներն ու անիմաստ գործողությունները շարունակվեն:

Համաձայնագրի առաջին դաստիարակի ժամանակ փորձվեց օսմանյան կայսրությունը, բայց շարունակվեց Մուսթաֆա Զեմալ Աթաթուրքը կարողացավ մոխիրներից մի նոր, արդիական հանրամտություն կազմավորել: Դա նմանությամբ համաձայնագրի էրկրորդ դաստիարակը արտադրեց արեւելյան Գերմանիային, բայց Կոնրադ Ադենաուերը կարողացավ սնեսական հրաժարվել Եվրոպայում: Ողբալու և իրար հանդեմ մաս թափ թափալու փոխարեն Հայաստանն այժմ կարի ունի մի սթափ ու իմասուն անձնավորություն, որը կկարողանար ամբողջ ազգին դուրս բերել ստեղծված դժբախտ իրավիճակից:

Ներկայիս ֆաղափական մթնոլորտը Հայաստանում ավելի քան թեժացած է և երկրի է գլորվելու անկանխատեսելի սարածիներ:

Ամբողջ, որ երկուսուկես տարի առաջ Ազատության հրադարակում «Սերժիկ, հեռացիր» էր արդարանում, այժմ հավաքված «Նիկոլ, հեռացիր» է գոռում: Զորացրված կան դասալիզ զինվորներ վերա-

դարձվել են հրաժարական ներկայացնելու և ժամանակավոր մի դեկավարություն մեծ է նոր ընտրություններ կազմակերպի:

Ցարդ, նա խաբուսիկ մեղմ վարվելաձեղ այն տղավորություն էր առաջացրել, որ նա ի վիճակի չէ Վառական որոնումներ կայացնելու: Բայց նա աղապագեց, որ որոնք հոգատար հայր կարող է համեմատություն կայացնել: Ոչ Փաշինյանի խմբի անդամները, ոչ էլ նախկին իշխանության արդամները ներկայիս չեն կարող մեծամասնություն կազմել խորհրդարանում: Միայն ազգային միասնության հիման վրա ստեղծված մի կառավարություն կարող է իշխանության դեկը վերցնել իր ձեռներում և վերականգնումի դժվարին ու սնեացան ազխասանի ձեռնամուկ լինել:

Օրակարգի առաջին հարցը դրոշմ է լինի խաղաղության համաձայնության ճիշտ մեկնաբանումն ու գործադրումը: Համաձայնությունը վաս լինելուց բացի, բավական շարունակված էր այնտեղ վաս ձեռակերպված կան երկրորդ նախադասություններ:

Հայաստանն ու հայերը Երզնթարձային ժամանակահատվածում

դարձել են մարտի դաշտից իրենց գննելու: Իրավիճակը չափազանց անկայուն է և ուրեք բոց կարող է ֆաղափական խժժությունների առաջնորդել: Նախկին իշխանությունից որոշ խմբավորումներ միացել են ամբողջին՝ օգտվելու ընձեռված խոսքային վիճակից: առաջին նախագահ Լեւոն Տեր-Պետրոսյանը ինչեղբել է ահազանգը և կոչ արել հեռու մնալ ֆաղափական դաստիարակից: Ի դեպ, նա զսնում է, որ դաստիարակը արդարացնում է իրեն: 1994-ի հրադարակից հետո, երբ Ադրբեյջանի վարչական իրազարկում զսնվող որոշ սարածիներ անցան Հայաստանի վերահսկողության ներքին: Տեր-Պետրոսյանն առաջարկեց գործարք կնքել, ֆանի դեռ ինքն էր թելադրողը, որոնք հաղթանակած: Նա զգուշացրեց, որ ժամանակը հոգուս մեզ չի ընթանում, և այն ինչ հնարավոր է ձեռք բերել Բախլից, հեռագայում հնարավոր չի լինի ձեռք բերել: Նրան այդ ժամանակ դավաճան դիտարկվեցին և նա հեռացվեց նախքան նախագահության երկրորդ ժամկետի լրանալը:

րը: Եթե է ասված, որ սասանան մանրուկների մեջ է, բայց այս դեպքում մե՞նք կարող ենք այդ մթնոլորտի մեջ գտնվել, կան հայնաբերել որոշ դրական կան մեզ համար օգտակար կեցեր:

Համաձայնագիրը արդեն իսկ զսնվում է միջազգային օրենքի մասնագետների մանրագրին ու լուծարար կենսոնում: Նրանք կարող են Հայաստանի համար որոշ նոդասավոր կեցեր առաջարկել: Անեմառաջավոր խնդիրն այժմ Ղարաբաղի կարգավիճակի որոնումն է, որովհետեւ դա երաշխի է հանդիսանալու, որ փախստականները վերադառնան տուն:

Այս անորոշ և անհասկ ժամանակներում անհրաժեշտ է, որ ինչքան հնարավոր է մեծ թվով փախստականներ վերադառնան Ղարաբաղ: Անկլավի աղաքնակցումը կհանգեցնի մեր Արեւմտյան Հայաստանի հողերի ձակասաբորն, որտեղ ինքնորոշման համար դաշտարդներ այլեւ չկան:

Ներկայիս, խառնազգի իրավիճակ է Հայաստանում: Դա նաև իր արձագոլումն է գեղե սփյուռում: Ի դեպ, ո՞վ է ներկայացնում սփյուռը: Որտեղ է սփյուռի ձայնը: Սփյուռը նույնպես իրարանցման մեջ է, անհամեմատ: Միայն ազգային միասնության հիման վրա կազմված մի կառավարություն Հայաստանում կարող է ուղղություն ցույց տալ սփյուռֆախայերին:

Վերջերս սփյուռը կարողացավ համախմբել հայրենիքն օգտակար լինելու միակ և հրատարակող միասնող առկայության դաշտնաբերում: Այս անգամ, վերամիավորման մարտահրավերը ավելի ծանր է լինելու: Դժբախտաբար, սփյուռի ռեսուրսները բավարար չեն լինելու երկրի սնեսական վերականգնումը աղապագայի համար: Անհրաժեշտ է լինելու դիմել գլխավորապես բարեկամ երկրների և միջազգային կազմակերպությունների օժանդակությանը և ներդրումների ձեռքբերմանը:

Համաձայնագրի դեռ դաշտարդ մեկ այլ մարտահրավեր է, որին դրոշմ է անդրադառնալ սնեստության վերականգնումից հետո: Տարածաօդային Թուրքիայի ներկայությունը նսանակում է, որ անկայունության մթնոլորտը շարունակելու է երկար ժամանակ մնալ այնտեղ: Դա դաժանացել է, որ Հայաստանը վերականգնվողի իր բանակը, դաստիարակ լինելու համար հեռագրա դաստիարակներ: ուժեղ բանակը նաև Ադրբեյջանին է հեռու դաժելու իր նախահարձակ մարտություններից:

Հայաստանը ոչ միայն դատարանը է հարձակում իր զինանոցը ԱԹՍ-երով, որոնք վառական դեռ խաղաղից այս դաստիարակում, այլև ավելի հեռու գնալով ձեռք բերել նոր սերնդի գններ: Նույնիսկ միջուկային գննիլ զարբերակը դրոշմ է լինի օրակարգի հարց: Հայաստանը ոչ մի երկրի չի սղառնում, սակայն նա դրոշմ է ունենա ամենաառաջնային զինատեսակը, որոնք կարողանա աղապագայի իր անվասնությունը:

Ազխահարական և ժողովրդագրական փոփոխություններին զուգընթաց

դրոշմ է փոխվի նաև ֆաղափականությունը: Մինչ օրս Թուրքիան Հայաստանի օրջափակումը վերացնելու համար դաշտնաբերել էր որոշ հակամարտությունը կարգավորիլ հոգուս Ադրբեյջանի: Այժմ երբ այդ դաշտնաբեր կասարվել է, Թուրքիան փորձելու է միջազգային հանրության առաջ լավ մարդ ձեռանալով որոշակի դիվիդենդներ կորզել: Թուրքիան շարունակվել է սիրադասուն նվաճելու և դրանից օգուս ֆաղելու արվեստին: Նա զրավեց Սիրիան, սղանեց հազարավոր անմեղ մարդկանց, սեղահանեց չորս միլիոն ֆաղափայցիների և դրանից հետո փախսականներին հովանավորող սուրբ խնամակալի տեսով Երդողանը միլիարդավոր դոլարների հասնող դրամական օժանդակություն ստացավ Եվրոպայից այդ փախսականների կարիքները հոգալու համար:

Անկարան փորձելու է նույն ֆաղափականությունը կիրառել նաև Հայաստանի դատարանում, ներկայացնելով, որ վերացնում է օրջափակումը՝ որոնք լավություն անելու, բարեհաճ վերաբերմունքի դրսերում:

Այս անգամ, սակայն, Հայաստանը դրոշմ է փորձի դեքերը փոխել և ներկայացնել իր սեփական դաժանացները: Ցարդ Հայաստանը առաջարկել է վերահաստեղ դիվանագիտական հարաբերությունը առանց նախադաշտնաբերի: Այսպես, նա դրոշմ է որոշ դաշտնաբեր առաջարկի: ա) Ցեղաստանության ճանաչում և բ) դասճաճ փոխիասուցում: Թուրքիան խիստ խոցելի է Հայոց ցեղաստանության հարցում և այդ է դասճաճը, որ Երդողանը միլիոններ է ծախսում ֆինանսավորելու համար Ցեղաստանությունը ժխտող կառավարական հանձնախմբեր:

Երեւանը դրոշմ է միջոց վառ դաժի Ցեղաստանության հարցը և Թուրքիային դաժի դաժողաբանողական դիրքերում: Բացի դրանից, եթե սահմանները բացվեն, թուրքական աղապագայը ողորդելու են հայկական շուկաները և հայ զբոսաբեր շուկաները և նախագահները են հանգստանալու թուրքական լողափերում: Իսկ Հայաստանը ի՞նչ ունի վաճառելու Թուրքիային:

Մե՞նք դատարանը ենք դասեր ֆաղել Վրաստանի օրինակից: Թուրքիան զարդաբացրել է Վրաստանը սնեստադես և ֆաղափականադես՝ ներդրումների ֆողածակլոթի տեսով: Նման զարդաբացում Հայաստանին բոլորովին հարկավոր չէ: Հայաստանը, Արցախը և Սփյուռը զսնվում են դասնակարներն օրջադարձային ժամանակահատվածում: Արցախի դատարանը դրոշմ է դառն դաս ծառայի առաջ սանելու համար հայերին դեռի ավելի խոսումնայի աղապագա:

ՅԵՆՐԻԿ ԲԱՆՉԻՆՅԱՆ

բանասիրության դոկտոր, սայաքննադատ

Սայաք-Նովայի հերթական խեղաթյուրումը

Թուրքի դեմ մղվող հայրենական այս ծանր բայց ոգեշունչ լուսավորչական օրերին առիթ ունեցա ծանոթանալ «Большая российская энциклопедия»-ի 29-րդ հատումում (Մոսկվա, 2015) զետեղված «Սայաք-Նովա» հոդվածին (էջ 498) և սեսա, որ այստեղով էլ թուրքն է անցել: Հոդվածի հեղինակը ոչ ավել, ոչ պակաս արդրեջանցի է՝ ոմն Ա. Մ. Բաղիրով, որը մեր անգուճական Սայաքի հետ վարվել է այնպես, ինչպես այսօր գերի ընկած հայի հետ են վարվում իր ցեղակիցները...

Հայ մեծ բանաստեղծը հոդվածում ներկայացված է ընդամենը իբրև Անդրկովկասի ժողովրդական բանաստեղծ-աուտ, որ գրել է արդրեջաններեն, հայերեն ու վրացերեն լեզուներով և մեծ դեր կատարել է թուրքական, հայկական և վրացական բանաստեղծական արվեստի զարգացման մեջ:

Ասեմ, որ Սայաք-Նովան ոչ մի կաղ չունի թուրքական դոկտրինայի և ոչ էլ արդրեջանների հետ, քանի որ այլ են արհեստները Արդրեջանի և Սայաք-Նովայի գործածած թուրքերենը: Վերջինս թիֆլիսում և հարակից քաղաքներում 18-րդ դարում արդած թուրքական մի ցեղի բարբառն է (այլուստի, և այլ ժամանակ դեռևս չկար լինել այնպիսի ուսուցիչ Արդրեջանը: Ի դեպ, Սայաք-Նովան իր մի վրացերեն խաղում Արդրեջանի ձեռքով հիշատակում է թուրքական Ասրիականը...

Ավելի ցնցող է Բաղիրովի այն «հայնագործությունը», թե Սայաք-Նովայի հայրը սիրիացի թուրքերից է՝ լուսա-

վորչական (Գրիգորյան) դավանանքով: Ավելի մեծ անհեթեթություն հնարավոր էր լուսավորչական, ինչպես որ անհնարին էր լուսավորչական կամ առաքելական թուրքի: Գուցե իմը՝ Բաղիրովն էր լուսավորչական թուրքի այդ սեռական կամ այդպիսին են Թուրքիայի միջոցով Արցախ բերված և լուսավորչական հայերի դեմ կռվող սիրիացի ահաբեկիչները...

Իր ընդօրինակած ձեռագրերում Սայաք-Նովան հիշում է հորը՝ մահեստի Կարադեհին (Մասենդարան, ծն. 4270, էջ 100 ք, 10838, էջ 328 ա), իր մի թուրքերեն խաղում համարում է նրան հայեցողի՝ ծագումով արհամացի, իսկ իր իմնագիր Դավթարում դարձյալ վկայում է, որ հայրը միջոցով Արցախի է եղել, այսինքն՝ Երուսաղեմ, Հիսուսի գերեզմանին ուխտի գնացած հայ քրիստոնյա: Ուշագրավ է, որ իր մեկ այլ թուրքերեն խաղում էլ Սայաք-Նովան, ասես նախադասությամբ «գիտականներին», ասել է. «Սայաք-Նովան ճշմարիտ կրոնը չի ունեցած՝ հայ է»:

Բաղիրովը հոդվածում հիշում է Սայաք-Նովայի Դավթարը, որին հաստատաբար ծանոթ չէ (Պահոյանվում է Ե. Չարենցի անվան Գրականության և արվեստի թանգարանում. Սայաք-Նովայի ֆոնդ, թիվ 1: Երկու անգամ լույս է տեսել նմանահանությունը), այլապես մահեստի Կարադեհին թուրք չէր համարի: Ավելին, չէր գրի հաջորդ անհեթեթությունը, թե իբր Դավթարում թուրքերենով 1842 թվականին

Սանկս Պետերբուրգում հրատարակել է Սայաք-Նովայի որդի Օհան Սեդրուկը: Իրականում Օհանը 1823 թվականին, Պետերբուրգում վրաց արհայազմ թեյմուրազի լուսավորչական կազմում է մի ձեռագիր ժողովածու, որ ընդգրկում է սայաքնովայան հայերեն, վրացերեն և թուրքերեն 80 խաղեր (թահոյանվում է Սանկս Պետերբուրգի Արևելագիտության ինստիտուտի վրաց ձեռագրերի ֆոնդում. թիվ H-21): Իսկ 1842 թվականին Սայաք-Նովայի երգերի ոչ մի ժողովածու լույս չի տեսել: Միայն 1852 թվականին Մոսկվայում, Դավթարի հիման

վրա տղազրվել է Սայաք-Նովայի հայերեն երգերի առաջին ժողովածուն՝ Գեորգ Ախվերդյանի աշխատանքով...

Հոդվածում Սայաք-Նովայի կենսագրությունը և ստեղծագործության գնահատականը ներկայացված է շատ կցկցուր ու սխալաբան, և մնում է միայն զարմանալ, թե ռուսական հանրագիտարանի խմբագրությունը ինչու է հայ մեծ բանաստեղծի մասին հոդվածը լուսավորել լիովին անտեղյակ ոմն արդրեջանու և ինչու է ստուգել այդ վայ բանաստեղծի բերած ստեղծությունների իսկությունը: Կարող էր ստուգել թեկուզ նախորդ ռուսական հանրագիտարանների միջոցով կամ ուղղորդվելով «История всемирной литературы» արժեքավոր բազմահատորյակով, որի 5-րդ հատումում (Մոսկվա, 1988) լայն անդրադարձ կա Սայաք-Նովայի կյանքին ու գործին (էջ 497-499): Այստեղ Սայաք-Նովան իրավամբ համարված է հայ ընթացիկի ծնունդ և առաջին հերթին հայ բանաստեղծության խոնորագույն ներկայացուցիչ: Հանձարեղ աուտ-բանաստեղծի վիթխարի դերը հայ գրականության լուսավորչական մեջ, ինչպես հայտնի է, լավագույնս նշել է դեռևս Վալերի Բրյուսովը «Поэзия Армении» հատորի առաջաբանում...

Նկատի ունենալով այս ամենը խորհուրդ կայի ռուսական հանրագիտարանի մեր գործընկերներին չիջեցնել նախկին գիտական բարձր նշանակությունը և թույլ չտալ, որ թուրքն ավերելով անցյալի ռուսական գիտության ու մշակույթի անդամները...

Ֆաինա Ռանեսկայայի հայազգի թահադան հրեշտակ

Թամարա Կալուսյանի ծննդյան 95-ամյակի առթիվ

ԱՐԾՎԻ ԲԱՆՉԻՆՅԱՆ

«Ազգի» սեղանների 18-ի համարում տեղ գտած Վլադիմիր Վիսնյակու մեծիմ Լեւոն Զոչարյանի մասին Արծվի Բախչինյանի հոդվածը լայն արձագանք գտավ ընթերցողների շրջանում: Այս համարում հրատարակում ենք նույն հեղինակի հոդվածը ռուսական մշակույթի մեկ այլ մեծանուն արվեստագետի՝ դերասանուհի Ֆաինա Ռանեսկայայի հայազգի մեծնուհու մասին... Խմբ.

Հոկտեմբերի 1-ին լրացավ ուկրաինացի կամերային երգչուհի (մեցցո-սոպրանո), երաժշտական մանկավարժ Թամարա Սեդրենա Կալուսյանի (Թամարա Սեդրակի Գալուսյան) ծննդյան 95-ամյակը: Չօգտեմ, թե Ուկրաինայում կանոնադրաբան արդյոք, սակայն մեծ ցանկանում ենք հայ ընթերցողներին ներկայացնել այդ արվեստագիտուհուն...

Նա վիճակված էր անուն հանել ոչ այնքան իբրև արվեստագիտուհի, այլ իր անունը հավիսյանս շաղկապելով ռուսական մշակույթի ամենից տաղանդավոր, սիրված, արտակենսուն արվեստագիտուհիներից մեկի՝ լեգենդար դերասանուհի Ֆաինա Ռանեսկայայի անվանը՝ որպես վերջինիս մեծնությունը վայելած բառացիկ անձնավորություն...

Թամարա Կալուսյանը ծնվել է 1925-ին, Կիեւում, ծնունդով բալվեցի մաթեմատիկոս Սեդրակ Կալուսյանի և բալեի դերասանուհի Ելենա Գրավելի ընտանիքում: Մոր կողմից թոռն է մաթեմատիկոս, ակադեմիկոս, ռուսական առաջին խոնոր մաթեմատիկական դոկտորի հիմնադիր Դմիտրի Գրավելի: Մանկուց ֆրոջ՝ Ելենայի հետ բալետ է սովորել Կիեւի գիտնականների սան բալետի ստուդիայում, հետագայում Ելենա Կալուսյանը դարձել է բալետի դերասանուհի:

1941 թվականին Թամարան ընդունվել է Կիեւի համալսարանի բանասիրական ֆակուլտետի

ռոմանագրերական բաժինը, սակայն Կիեւի բռնազավթման ժամանակ ռուսումն ընդհատվել է: 1950 թվականին ավարտել է Կիեւի համալսարանը, դասավանդել է գերմաներեն: 1946-1951 թվականներին միաժամանակ վոկալ է ուսանել գիտնականների սան վոկալ և օպերային սուոդիայում:

1951-ին Ուկրաինայի իմնագործությունում հանրապետական սուոզեստում Թամարա Կալուսյանը գրավել է առաջին տեղը Եվգենյա Միրոնիչենկոյի հետ, ինչի շնորհիվ ընդունվել է Կիեւի կոնսերվատորիա՝ ուսանելով հայտնի ուսուցիչների մոտ: 1959-ին դարձել է հանրապետական վոկալ մրցույթի դափնեկիր, նույն թվականին սկսել իր աշխատանքը որպես Ուկրաինացի մեմբերակա: Ընթել է հորհրդային Միության ֆաղափներում՝ կատարելով Բախի, Յեննեի, Պեդրոլեզիի և այլոց ստեղծագործությունները: 1972-1988 թվականներին Կալուսյանը եղել է Կիեւի ֆիլհարմոնիայի մենեդջուհի, առաջին անգամ Կիեւում նա է կատարել Դմիտրի Շոստակովիչի և Սեդրեյ Ռոկոլիֆի մի շարք վոկալ գործեր, Բորիս Տիչենկոյի, Վալերի Գալվիլիինի և խորհրդային այլ կոմպոզիտորների

Թամարա Կալուսյանը հայտնի է իր ֆաղափական դիրհորոնմամբ: 1968 թվականին նա ստարագրել է այսպես կոչված «Կիեւյան նամակը»՝ ի դաստիարակություն լրագրող, ԽՍՀՄ ժամանակների այլախոհ, հետագայում՝ անկախ Ուկրաինայի ֆաղափական գործիչ, ուկրաինական ժողովրդական շարժման հիմնադիրներից Ուկրաինայի հերոս Վլադիսլավ Զոռնովիչի (1937-1999): Արդյունքում, նրա կատարողական կարիերան 10 տարի ընթացքում ենթարկվել է զգալի սահմանափակումների:

37 տարի ցարունակ, 1947 թվականից ի վեր, Կալուսյանը սերս բարեկամությամբ կապված է եղել Ֆաինա Ռանեսկայայի հետ, որի մասին հիշողությունները նա լուսանել է ժամերով...

Նրանց ծանոթությունը արատավոր է եղել: Ռանեսկայան Մոսկվայի Դրամայի թատրոնի կազմում հյուրախաղերով ելել է Կիեւ: Թամարայի ընկերակիցներից Իրինան, դիտելով Ռանեսկայային Լիլիան Յելմանի «Ալվեսիկներ» տիտեսի բեմադրության մեջ, օտար էր ինքուրանց՝ դերասանուհուց իմնագիր խնդրելու: Սակայն նրան տեղեացրել են, որ Ռանեսկայան ջերմության մեջ զառանցում է, իսկ Կիեւի կենտրոնական հիվանդանոցը հրաժարվում է նրան ընդունել: Իրինան անմիջապես զանգահարել է Թամարային, որի ընտանիքում հաճախ էին լինում Կիեւի հայտնի բժիշկները: Եվ Թամարայի ծնողների շնորհիվ միայն նշանավոր դերասանուհուն տեղափոխել են հիվանդանոց և բուժել են երկու կողմանի թոքաբորբը: Թամարան իր ողջ ուսանողական թուոակը ծախսել է՝ հետադարձվելով արհաֆս Կիեւում գնելով ծիրան, տարել է հիվանդանոց՝ Ռանեսկայային: Այդպես էլ սկսվել է բարեկամությունը 22-ամյա Թամարայի և 51-ամյա Ռանեսկայայի միջեւ:

Երկու ցարք անց դերասանուհին հիվանդանոցից դուրս գրվելով՝ վերադարձել է ոչ թե հյուրանոց, այլ Կալուսյանների բնակարանը՝ արդելով առանձին սենյակում, մինչև լիովին աղափնվելը: Ռանեսկայան օգնել է Թամարային մասնագիտական կողմնորոնման մեջ: «Դու ասվածալին ձայն ունես, ասել է մի անգամ, հերիք թուոակ, կանգ առ վոկալի վրա»: Թամարան իր ոսկուկային համերգները ծրագրել է այնպես, որպեսզի կարողանա մի քանի օր մնալ նրա մոտ՝ չձողանալով իր հետ տանել դերասանուհու սիրած թխվածքներից: Ռանեսկայայի մոտ նա ծանոթացել է Աննա Ախմատովայի և Գալինա Ուլանովայի հետ, երբեմն նրա հյուրերի մոտ կատարել դերասանուհու սիրած ռոմանսները: Ռանեսկայան հաճախ է իր դժվարին դադերին իր մոտ կանչել Թամարային՝ անվանելով նրան իր թահադան հրեշտակը: Թամարա Կալուսյանը եղել է Ռանեսկայայի կողմին նրա մահվան տարում նույնպես, նա է մնացել դերասանուհու բնակարանում, երբ բժիշկները նրան անվերադարձ տարել են իր բնակարանից...

Ոչ Ռանեսկայան, ոչ Թամարան երբեք չեն ամուսնացել, չնայած երկուսն էլ ունեցել են երկրորդագուներ: Ռանեսկայան հրաժարվել է առողջարաններից՝ չցանկանալով թողնել շունը, իսկ Թամարան երբեք չի այցելել հարգանքներին Գերմանիայում՝ չցանկանալով թողնել կասկին: Ռանեսկայան միտք լուսավորել է հալածվածներին, Թամարան էլ, ինչպես նշվեց, իր ստորագրությունն է դրել ի դաստիարակություն ուկրաինացի այլախոհի...

Եվ մինչ օրս Թամարա Կալուսյանը մասին կրում է մի հասարակ սոփիսակ կոճակ՝ Ֆաինա Ռանեսկայայի նվերը, որը նրա համար դարձել է մի յուրահատուկ թալիսման...

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ԹՈՓՅԱՆ

«Ու Չեզ եվրոպայան դիք որ շնագին Սակարկեցիք մեր արյան լուրջան գին...»

Ռուբեն ՄեՎԿԿ «Կարմիր գիրք», 1910թ.:

«Եվրոպայում սիրող անհամաձայնության հետեանով Ասիան ընկավ թուրքերի ձեռքը, նրանց առջեւ բացվեցին Թալիս դարձաները: Այնուհետեւ, եվրոպական թագավորների միջեւ, Հիդրայի գլուխների ղեկավար ծագած վեճերն ու կռիվները փառաբանեցին թուրքերին ավելի արածվել եվրոպայում... Հանդարտ ծովի վրա նավի դեկն ուն ասես կարելի է վստահել: Սակայն մեր սխալների հետեանով, թուրքերն իրենց հաջողություններից դարձան ավելի համարձակ: Երբեմն արվեստը հասցնում է խմբագրել բնության թերությունները, սակայն չի վերացնում արմատը, եւ երբ արվեստը փառվում է մի կողմ, բնությունն ասիճանաբար վերադառնում է իր դիրքերին: Իսկ երբ արվեստը զնջված է կամ թույլ, բնությունը սիրականորեն ղեկավարում է այն, ինչ իրեն է ղեկավարում: Եթե ֆանին մի փչ դարձրի փչել էլ եթե դուր ձեռ ֆեմն ու կասաղութունն ուղղեք թուրքի դեմ, անմիջապես կհամարձակ, թե ինչ է ասիացիների ուժը: Դժբախտությունը կբացահայտի այն, ինչն անընդհատ հաջողությունների ցարքը թափեցել էր, եւ ամբողջ հասկացումը ձեռ գույց կտա, որ թուրքերը զորավոր են ոչ թե իրենց ուժով եւ փառքայամբ, այլ ձեռ սխալներով: (Դոստոևսկին 1877թ. գրեթե նույն էր ասում թուրքի մասին. «Молодец против овец, сам овца против молодца», «Ոչխարի դեմ հերոս, հերոսի դեմ իմն է դառնում ոչխար», - Ալ. Թոփչյան):

Քրիստոսյանները ցարունակում են սիրադեմ եվրոպայի անեմահասասուն մասին: Գերմանիան: Միայն թե վերջ սան իրար դեմ կռվելուն, այլապես կորած են: Պե՛տ է որ ամբացնեն Գերմանիան, այո, դե՛տ է ամբացնեն բերդերով ու դարձրած թուրքերով, բայց նախապես ղեկ է համարել աշխատանք, որդեսուքի թուրքը Գերմանիան չզավթի, եւ թե ոչ այլևս հույս չի լինի, թե ամբողջ Արեւմուտքը չի ընկնի թուրքերի ձեռքը, եւ նրանք, ովքեր կհրաժարվեն այդ լծի սակ արդեւ, մեծ տրամիղներով կզաղթեն Նոր Աշխարհ: Բայց այնտեղ էլ նրանք ամասան չեն զսնի ընչափառության բռնեղ գրոհներից: Ի՞նչ ամրություն կարող են դնել թուրքերի դեմ, եթե նրանք նվաճեն Գերմանիան: Այդ ժամանակ մյուս բոլոր արգելները թղթե ամրոցներ կդառնան: Եթե է, եվրոպան աս ուժեղ է, բայց ի՞նչ օգուտ, եթե թուրքը սիրանա եվրոպայի լավագույն մասին»: (Դեմի դը Ռուժմոն, «Եվրոպայի 28 դարերը», էջ 82-83, Երեւան, «Արմլուր» հրատ., 1996թ., թարգմ. ֆրանսերենից Ալեքսանդր Թոփչյանի): Այս մարտերությունը գրվել է 1522թ.՝ իտալական հումանիստ, Երազմ Ռոստրանցու աշակերտ, կաթոլիցիզմ ընդունած իտալական հրեա խուան Լուիս Վիվեսի (Juan Luis Vives, 1492-1540) «De europae Dissidis et Bello Turcico Dialogus» («Վասն Եվրոպայի դաժնակաման եւ թուրքական դաժնակաման») գրված:

Այդ սարիներին թուրքերն արդեն մեղ էին եվրոպա, բայց աս հեռու էին Գերմանիայից, այնուհանդերձ մեծ հումանիստը հինգ հարյուրամյակ առաջ անցնելով գուցավել է եվրոպայի ներկա կացությունը: Գերմանացիներն այսօր «Ի՞նչ ամրություն կարող են դնել թուրքերի դեմ», որոնք այդ երկրում մոտ չորս-հինգ միլիոն են (չհաճված թուրքերից ու գերմանացի կանանցից սերած անթիվ ու անհամար թուրքաճիները): Պարսադիր չէ, որ այսօր մի նոր խուան Լուիս Վիվես հանդես գա եւ մեզ ասի եվրոպայի սիրող հանդիսացող այդ երկրի մոտակա արդարայի մասին: Այսինքն, ինչո՞ւ միայն Գերմանիան... Թուրքերը լցվել են հարե-

լան բոլոր երկրները՝ Ֆրանսիա, Բելգիա, Նիդեռլանդներ, Դանիա, Ավստրիա, Շվեյցարիա... Մոտավոր հազարավերջով այսօր նրանք թիվը եվրոպայում յոթ-ութ միլիոն է...

Կոնստանդնուպոլսի անկումից անմիջապես հետ եվրոպան, ի դեմս իր արթնամիտ մի ցար մտավորականների եւ դեմոկրատիկ գործիչների, միանգամից հասկացավ թուրքի ինչ լինելը: Երազմ

Ռոստրանցուն կոչ էր անում ֆրիսոնյա վեհադեմներին վերջ տալ երկրաշարժություններին, միավորվել եւ թուրքին փել Կոնստանդնուպոլսից: Իսկ Երկաթե Ձեռք կոչված հուգենոս աստե ԼաՆուն (1531-1591) գրում էր. «Եթե ֆրիսոնյա թագավորները միաբանվեն, չորս տարում կարող են թուրքերին փել եվրոպայից»:

Այդ նդասակին հասնելու համար նա առաջարկում էր կայսեր նախագահությանը, Աուգսբուրգում, ֆրիսոնյա թագավորների համադաժնություն հավաքել: Մարտին Լյութերն էլ գրում էր. «Դուր ղե՛տ է վստահ լինե՛լ, որ կռվում ե՛ր դեմերի մի հսկա զանգվածի դեմ, որովհետեւ թուրքաց բանակը հենց այդ դեմերի բանակն է... Թուրքերն Աստո դասուհասն են ու սասանայի գործիքը»:

Թուրքի կերպարն արագույնով նաեւ գեղարվեստական գրականության մեջ: Շեքսպիրի մի ցար դերսոնաժների բերանում թուրքը մարդկային անեմավարնոց գծերի մարմնավորումն էր. «Թուրքերը Շեքսպիրի օրոք տղաճանալի էին համարվում եվրոպայի համար, ուստի եւ հանդես են գալիս իբրեւ խաբեբաներ, անգամ իրար դեմ չարիք գործող բարբարոսներ: Նրանք ձեւացնում են, թե իրենց նավաստները գնում է Հոնոլոս, բայց իրականում հարձակվելու են Կիոլոսի վրա: «Եթե ձիւս չեն, թող թուրք լինեն», - ասում է Յազոն, իսկ գիւցերային ծեծկոտուի ժամանակ անկողնուց ելած Մավրից լսում են՝

Ի՞նչ է, տե՛՛յ, այս կռիվն ինչի՞ց ծագեց. Թուրք ենք դարձել, որ ինձնե՛ս մեզ ենք անում Այն, ինչն Երկինն օսմաններին թույլ չսվեց: Քրիստոսյայի ամոթ չունե՛ք, որ բարբարոս Վեճը թողնե՛ք: Ողբերգության վերջում Օթելլոն դասում է, թե ինչդես է ժամանակին Հալեթոն տղանել մի «թլդասված ցան»՝ փաթթոցավոր ու «նենգ» թուրքի.

Այսպես գրե՛լ, Նաեւ դասմե՛ք, որ մի անգամ, երբ Հալեթոն Փաթթոցավոր ու նենգ մի թուրք ծեծում էր մի Վեճե՛կցու եւ անդասվում դեմոթթյունը, Ես բռնեցի այդ թլդասված ցան կոկորդից Ու գարկեցի նրան այսպե՛ս:

թանոս ծագմանը, օժտված է ֆրիսոնյայի առաջինությամբ» (Ուլյան Շեքսպիր, «Օթելլո», անգլերեն բնագրից թարգմանությունը, առաջաբանը եւ ծանոթագրությունները՝ Արամ Թոփչյանի, Երեւան, «Զանգակ», 2018թ. էջ 29):

Պե՛տական գործիչներից ոմանք փորձեցին որոշակի փայլերի դիմել: 1463թ. Բոհեմիայի արքա Գեորգի Պոդիեբրադը Փարիզում հանդիմելով իր ֆրանսիացի գործընկեր Լուի Տասնմեկերորդին, առաջարկեց կնիքել հետեւյալ փառաբանական փաստաթուղթը. «Միասնության եւ դաժնակցության դայնանագիր արքա Լուի Տասնմեկերորդի, Բոհեմիայի Գեորգ արքայի եւ Վեճե՛կի սեմյորիայի միջեւ՝ Թուրքին դիմադրելու համար»:

Այդ դայնանագիրը, որին դիմադրող միացյալն նաեւ Լեհաստանն ու Հունգարիան, Բուրգունդիայի եւ Բավարիայի դիստրիկտները, ավա՛ր, այդպես էլ չհրականացավ: Հոռոմի դադմ իրեն այդ ծագրից դուրս էր տեսնում, առանց նրա օրհնության նման ձեռնարկ անհնար կլինե՛ր իրագործել: Դա այն դադմ էր՝ Պիոս

արքա Յան Սոբիեսկին էր, որ եղավ ամեմագործնականը եւ 1683թ. սեպտեմբերի 12-ին, Վիեննայի մոտ, ութսուն հազարանոց բանակով գլխովին ջախջախելով փառաբան դաժնակց թուրքական հարյուր երեսուն հազարանոց զորքը, Եվրոպան փաստորեն փրկեց կործանումից: Այդ առթիվ հո՛ւյժ երախագե՛տ ավստրիացի ընդամենը մի հուգեսախսակ են փակցրել թուրքական անխուսափելի նախաճիւղից փրկված փառաբան դաժնակց մեկին... Հոռոմի դադմ ավելի լիաբուռն եղավ՝ գոնե բառերով, լեհ արքային համարելով «Արեւմտյան փառաբանության փրկիչ»:

Նման փառաբան հաղթանակից հետո եվրոպային մնում էր միայն անհաղաղ միավորվել եւ թուրքերին վերջնականապես փել Կոնստանդնուպոլսից, սակայն դա սեղի չունեցավ, իսկ թուրքերն էլ բավարարվեցին մինչ այդ գրաված եվրոպական տարածքներով՝ Հունաստան, Բուլղարիա, Ռումինիա, Ալբանիա, Սերբիա... Ի դեմ, Սերբական Նիւ փառաբան մեծակայքում է գտնվում թուրքական վայրագության ամեմադերձախոս վկա-

«Թուրքերն անցան այստեղով»

յությունը՝ Չելե-Կուլա կոչված ահասարտու աճարակը :

1809թ. սերբերն ամասմբեցին թուրքերի դեմ, սակայն ուժերն անհավասար էին, ուստի դաժնակցին: Այնուհանդերձ, թուրքերը մոտ տասը հազար զոհ ունեցան: Այդ ծանր կորուստներից կասաղած՝ թուրքերի զորահրամանատար խուրճիկ փաճա կոչվածը որոշեց այնպիսի դաս տալ դաժնակցներին, որ այդուհետ այլևս չհամարձակվեն ընդգրկել: Նախ հրամայեց մաշկել զոհված սերբերի մարմինները, ծղոտ լցրեց եւ ուղարկեց սուլթանին: Այնուհետեւ գլխասվեցին մորթագործ մարմինները, եւ սերբ մարտիկների գանգերից հինգ մեթրանոց աճարակ կառուցվեց, որի կասարին դրվեց ամասմբերի հրամանատար վոեյվոդա Սեֆան Սիմօեյիչի գանգը...

Ֆրանսիացի մեծ բանաստեղծ Լամարտինը 1833թ. այդ աճարակը տեսնելով, այսպես գրեց. «Թող սերբերը լավ դադեն այս հուգարձանը: Նրանց երեխաները նայելով դրան, կհասկանան, թե ինչ արժե ազատությունը եւ թե հանուն դրա ինչ գին վճարեցին նրանց հայրերը»:

Թող աշխարհի բոլոր փառաբանութեան դաժնակցներն ինձ ամացուցեն, թե մարդկության դաժնության մեջ նման փսմնելի դաժնության երկրորդ օրինակը գոյություն ունի:

Իսկապես որ «Թուրքերն անցան այստեղով»:

1829թ. այսպես գրեց Վիկտոր Հյուգոն իր նճանավոր բանաստեղծության մեջ՝ ցնցված հունական Քիոս կղզում թուրքերի կազմակերպած նախաճիւղից: Նույն թվականին, նույն նախաճիւղ դաժնակցները Էժմեն Դելակրուան՝ ստեղծելով իր լավագույն կտավներից մեկը, վերնագրելով «Le massacre de Chios», «Քիոսի կոտորածը»:

Ավելի ուշ, երբ թուրքերը հերթական անգամ արյան բաղնիք էին դարձրել Սերբիան, 1876թ. օգոստոսի 29-ին Վ. Հյուգոն լուսավոր հանձարին բնորոշ զայրալից մի ելույթ դիմեց նրան հրաժարվելու սեմասում, անարգամի սյունին գամելով եվրոպական կառավարությունները՝ իրենց անարբեր եւ կեղծավոր կեցվածքի համար . «Անհրաժեշտություն է ծագել եվրոպական կառավարությունների ուժադրությունը հրավիրել մի փաստի վրա, այնքան փոքրիկ, որ կառավարություններն ասես չեն նկատել: Ահա այդ փաստը. սղանում են մի ամբողջ ժողովուրդ: Որտե՞ղ: Եվրոպայում: Վկաներ կան: Ընդամենը մեկ վկա՝ ամբողջ աշխարհը: Իսկ կառավարությունները տեսնում են այդ փաստը: Ոչ: Սեղ մարդ սղանելը ոճիր է: Սեղ ժողովուրդ սղանելը մի «հարց»:

...Ե՛րբ դիմե՛ք վերջ դրվի այս հերոսական փորձ ազգի նահատակությանը »:

Երկրորդ, որը Վաշիկանից թուրքական սուլթանին նամակ էր գրում, որտեղ այսպիսի տղեր կային. «Զնայած ծես են մասուցում Քրիստոսին, նրանք բոլորը՝ հայերը, հակոբիկյանները, մարոնականները եւ այլ թաթախված են սխալների մեջ» (Դեմի դը Ռուժմոն, նույնը, էջ 69): Փաստորեն մեզ ֆրիսոնյա չհամարող այս դադմը ցնորական մտադրություն ուներ ֆրիսոնյա դարձնել սուլթանին: Սա ասում է լուկ այն մասին, որ Քահանայադեմը չէր հասկացել, թե ինչ դոտու է թուրքը: Սակայն եթե մի հրաճով հաջողե՛ր, սուլթանն, անուոտ, դաժնալու էր կաթոլիկ ֆրիսոնյա եւ Վաշիկանից արտոնություն ստանալ հալածելու, եթե ոչ կոտորելու՝ «սխալների մեջ թաթախված» հայերին, հույներին, սառիմերին, մարոնականներին, հակոբիկյաններին... Եվ հավանաբար համոզվելով, որ թուրքից ֆրիսոնյա դուրս չի գա, այդ դադմը գաղափար հղացավ դաժնակց երկրների տրոհող հավաքել եւ անձամբ առաջնորդել դեմոի Բոսֆոր՝ ազատագրելու Կոնստանդնուպոլսից: Ավանդությունն ասում է, որ 1464թ. օգոստոսի 14-ին, դասուհանի մոտ կանգնած անհամբեր սղատում էր նավաստների ժամանելուն: Սակայն երկար սղատելուց հետո երբ հայնեցին, որ ոչ մեկ նավ չի մեղ նավահանգիստ, նույն դաժնակց դադմը վճեց մահացավ: Իսկ թուրքն, ինչդես հայնեցի է, ֆրիսոնյա չդարձավ, փոխարենը հոռվ ու սրով իսլամ դարձրեց բուլղարների, սերբերի մի մասին եւ ավանագիներին՝ գրեթե ամբողջությամբ:

Այսպիսով, թուրքին դիմադրելու նման բոլոր կոչերն ու ծագրերը դիմադրող մնային ձայն բարբառո հանաղաժի, եւ եվրոպական թագակիրներից միայն Լեհաստանի

(Իսկապես որ. մեկ Նավակնի «սղանու-թյան» մութ դասնությունը ոճի է եւ հերթա-կան դասժամիցոցների հրաշալի դաս-վակ, իսկ խաղաղ բնակիչների ամիս ու կես սեռող ռմբակոծությունները «հարց», ո-րը դեռ միտի ԻՆՄԱՐԿԻ)):

Ֆրանսիական սենսի անդամ Վիկտոր Յուզոն ընդամեն մեկ լուծում էր սեսնում. «Այն, ինչ սեղի է ունենում Սերբիայում, ա-դացուցում է Եվրոպայի միացյալ ղեկա-նությունների անհրաժեշտությունը»:

Այս ելույթից 83 արի անց հիմնվեց Եվ-րոմիությունը, որն այսօր ընդգրկում է 27 եր-կիր, եւ մեր օրինակով սեսնում ենք, թե այդ հզոր միությունը որքանով է ունակ կամ, ա-վելի շուտ, ցանկանում կանգնեցնել արյու-նահեղությունները եւ վճռական ֆայլերի դի-մել ընդդեմ ոճրագործ ղեկավարան... Սա-կայն շարունակ, Վ. Յուզոնի բառերով իսկ ասած, «այդ կառավարությունները ար-սան դասասխաններ են թողնում» եւ ի-րենց սովորյալի համաձայն միեւնոյն հար-թության վրա դնում արյունարբու գազանին եւ նրա զոհին:

Քառորդ դար անց, 1900թ. ֆրանսիացի մեկ այլ անվական բանաստեղծ Շառլ Պեգի համիդյան ջարդերին միտի անդա-դառնալ, ցուցաբերելով առավել իրաւես մի հայացք Արեւմտեի համդեղ. «Յամոզված եմ, որ ներկայիս մարդկությունը լրջորեն հի-վանդ է: Յայոց ջարդերը, որոնց ես շարու-նակ միտի անդադառնում եւ որոնք շարու-նակվում են, միայն ամենամեծ ջարդերը չեն այս դարի... եւ որդեսզի կարողանանք համայնական մահվան նման օրինակներ բերել, մարդկության հիշողության միջով միտի գնանք միջնադարի ասիական մայաճիրները: Եվ Եվրոպան սեղից չշար-վեց: Ֆրանսիան սեղից չշարվեց: Միջազ-գային ֆինանսները մեզ կաշկանդում են... Եվրոպան հիվանդ է: Ֆրանսիան հիվանդ է: Ես հիվանդ եմ: Աւսարիը հիվանդ է»:

Քաղաքակիրթ հորջորջված մարդկու-թյունը այսօր շարունակում է մնալ հիվանդ: Անբուժելի հիվանդ: Վարակալի հիվանդ:

Գեորգի Պողիեբրադի, Խուան Լուիս Վի-վեսի, Մարտին Լուբերի, Յան Սոբիեսկու, Է-ժեն Դելակրուայի, Վիկտոր Յուզոնի, Ֆեո-դոր Դոստոևսկու, Շառլ Պեգիի, Ռոմեն Ռո-լանի, Անատոլ Բրանսի, Էմիլ Վեռհարնի, Յան Ռայնիսի ժամանակ հեռուսացույց, համացանց եւ ընդհանրապես արդի սեղե-կասվական միջոցները չկային, որոնցով աւսարհի ուզած ծայրից հնարավոր կլինե-ր մի ֆանի ղեկների ընթացում փչ թե շա-ս ամբողջական դասկերացում կազմել մարդկության դեմ կիրառվող հանցագոր-ծությունների մասին, սակայն նրանցում արթուն էր խիղճը եւ անկաշառ մտավորա-կանի հանձնառությունը, որն սսիղում էր լուրն առնելուն դեմ սազնաղ հնչեցնել, բողոքի ձայնը բարձրացնել ընդդեմ ոճր-ագործի եւ զոհե բարոյաղես սասար կանգնել զոհին, միջնադար այսօր, այս ու այն կողմից հնչող հասուկեմս ֆաջալերական խոսքերը չհաշված, ֆաղաքակիրթ աւսարհի մտավոր-ականությունն, իր ամբողջության մեջ, մնում է անսարբեր այն ամենի հանդեղ, ինչ սեղի է ունենում Արցախում: Անզամ այս օրերին, երբ թուրքիսլամական ահաբեկ-չությունը միաժամանակ գլուխ է բարձրաց-րել Եվրոպական մի շարք երկրներում եւ սղառնում է դառնալ մի նոր covid...

Յ.Գ. 2006 թ. հունվարին բախտ ունեցա հյուրընկալվելու քելգիացի մեծ բանաս-տեղծ Մորիս Կարեմի սանը՝ Բրյուսելի ար-վարձան Անդերլեխտում: Բնականաբար, առիթն անմիջապես օգտագործեցի մեկնե-լու Բրյուզե եւ հարգանքի տուր մասուցելու Խուան Լուիս Վիվեսին: Յուլիսիային Վե-նեսիկ համարվող այդ հրաւր ֆաղառում, Սուրբ Դոնաշիանուսի սաճարի առջեւ, դասվանդանի վրա դրված է Մեծ հունա-միտի կիսանդրին: Ահա այդ այցելության վկայությունը՝ մարգարեի լուսանկարը, ո-րը, չնայած ամղամած օրվան, կարծում եմ հաջող սացվեց եւ, անճուշ, շնորհիվ նրա դեմից ճառագող լույսի , որն, ավա՛ղ, առ այսօր անզոր է բուժել արեւմտյան աւ-սարհի ֆրոնիկ հավկուրությունը թուրքերի հարցում:

Չայն եւ խնդրում Մի հրապարակման առիթով

Կարդացի «Ազգ» թերթում վերջերս հրատարակված **Խաչիկ Դեմիրճյանի** հրատարակումը եւ ցանկանում եմ հայտնել հետեյալը.

Յայնի է, որ գազային տուրքների օգտակար գործողության գործակիցը համեմատած շոգե եւ այլ սիղի տու-րքների հետ անհամեմատ ցած է: Սակայն, երբ գազային տուրքինը աւ-սասում է շոգետուրքինի հետ, աղա այս դեղում նրա աւսասանքի ար-դյունավետությունը աճում է: Այն կա-րող է դառնալ ավելի ֆան 60 տկու: Գազային տուրքինում աւսասած բարձր ջերմաստիճանի գազերի էներ-գիան օգտագործվում է հաջող փուլե-րում: Այս դեղում եւ գազային տու-րքինում, եւ շոգե տուրքինում արտադ-րում է էլեկտրական էներգիա: Այս ցիկլով եմ աւսասում Երեւանի ՋԷԿ-ում սեղադրված բլուկը եւ Յազդանի 5-րդ էներգաբլուկը: Նախաստվում է նաեւ ընդարձակել Երեւանի ՋԷԿ-ը 250ՄՎտ հզորությամբ նոր էներգաբլու-կով:

Յարկ է նշել, որ ներկայումս գազային տուրքների գանգվածային արտադու-թյամբ եւ սեղադրմամբ զբաղվում են աւսարհի շառ զարգացած երկրներ: Ինչ վերաբերում է սարբեր գործոնների էական աղեղեղությանը գազային տու-րքների աւսասանքի արդյունավետու-թյան վրա, հայնի փաստ է եւ զրված է այս բնագավառի ցանկացած դա-սազրում: Այս բնագավառով զբաղ-վում են դեռեւս ուսանողական տարի-ներից: Աւսասել են նաեւ Մոսկվայի է-ներգեղիկայի ինստիտուտում դեռեւս ամցած դարի 80-ական թվականներին եւ ռեժիմների աւսասանքի մեծ փորձ ,

հմտություններ եւ ձեռք բերել: Բնական է, որ փոփոխական ռեժիմներով աւ-սասանքի ընթացում տուրքների աւ-սասանքային ամխուսափելի կորուս-ները մեծանում են: Այն հասուկ է որեւէ սեսակի աղեղաղի: Յանկայի է, որ տուրքին աւսասի հասասում գրաֆի-կով, բայց այդդե չի լինում: Արտա-սահմանյան որոշ երկրներում, օրինակ, այս հարցը փորձում են լուծել հիղորդ-լեկտրակայանների միջոցով, որոնք ու-նեն օրական կարգավորման ջրամբար, կամ կառուցում են հիղորակումյա-ցիոն կայան: Յավոք, մեզ մոտ դեռեւս այսուիսի կայան չկա:

Ներկայումս Յայասանում ՋԷԿ-ե-րը սեղաբաւսված են (այդ թվում եւ Յայկական ասոմային էլեկտրակայա-նը) Երեւանում, Մեծամորում եւ Յրազ-դանում, որոնց հեռավորությունը մեկը մյուսից կազմում է մինչեւ 60 կիլո-մետր: Ժամանակին 96ՄՎտ հզորու-թյամբ ՋԷԿ էր ահագործվում նաեւ Վանաձորում: Այն ներկայումս չի գոր-ծում: Արտակարգ իրավիճակների՝ դա-սերազմական եւ այլ ոչ ցանկալի դեղմերում անհրաժեշտ է համաչափո-րեն զարգացնել սեղադրված հզորու-թյունները: Ունենալ այնուիսի համա-կարգեր, որոնք հնարավորություն կան ձկուն դեկավարել էներգահամակար-զը: Մեր կողմից հաւելի են առնվել բո-լոր հնարավոր զարգացումները: Ճիշտ է, որ այս դեղում անհրաժեշտ է կա-սարել կաղիսալ հսկայական ներդ-րումներ՝ փոքր կամ միջին առաւելող ջերմային ցանցերի, անհրաժեշտու-թյան դեղմում: նաեւ բարձրաղիւս է-լեկտրահաղորդման գծերի եւ անհրա-ժեշտ էներգեղիկական այլ ենթակա-

ռուցվածքների նախագծման եւ կա-ռուցման համար:

Ավելորդ չեմ համարում նշել, որ աւ-սասանքները կասարում եմ հասարա-կական կարգով, առանց գրանցների կամ դեղության հովանավորության:

Անհրաժեշտ է նշել նաեւ, որ հողվա-ծում արված բոլոր առաջարկները մի-ջված են աղազային: Ձմռանը գալում դեղ բնակչության սարսափը մեծա-նում է: Ինչդեղ ջերմուցել բնակարան-ները եւ այլն: Ներկայումս այս հարցը լուծվում է «ոլ ինչդեղ կարող է» սկզ-բունով: Անհրաժեշտ է ունենալ այն-ուիսի էներգեղիկ համակարգ, որ դա-սասխան սա վերը նշված բոլոր հարցե-րին:

Յայկական էներգեղիկական ակաղե-միայի դմները միշտ սիղով բաց են բոլոր կառուցողական առաջարկությունների համար, որոնք կնդաստեն Յայասանի եւ Արցախի էներգեղիկայի զարգացմա-նը:

ԱՏԵՓԱՆ ԳՊԳԻՎՅԱՆ
Վայկական էներգեղիկական ակաղեմիա-յի հիմնաղիր նախագահ, սեղիկական գիտությունների քելեսառու

Խմբագրության կողմից՝ Յարկ է նշել, որ Ասեփան Պաղիկյանի ան-միջական մասնակցությամբ որդես հիմնաղիր անդամ դեռեւս 1996թ. Ե-րեւանում ստեղծվեց էներգեղիկ ին-ժեներների միջազգային ասղղա-ցիայի (ԱՄՄ) Յայասանի մասնա-ճյուղը: Նա էներգեղիկ ինժեներների միջազգային ասղղացիայի (ԱՄՄ) անդամ է եւ նրան շնորհվել է էներ-գեղիկ մեներգերի (ԱՄՄ) միջազգա-յին վկայական:

Տան բանալին 44 օր ձեռքում դինդ դախած, հույսն էլ չկորցրած՝ արցախցիները վերադառնում են Արցախ

-Լյոխ լավա լինելու: Ձիմում ենք մեր հողին, մեր երկիրը նորից ոսփի հանենք:

Նոյեմբերի 14-ին՝ հրադաղարի հայտարարությունից հինգ օր անց, Ե-րեւանից Արցախ ողելուրվեցին առաջին ավտոբուսները: Տասնմեկ ավտոբուս Ե-րեւանի ֆաղաղաղեսարանի հարակից սարածից արժվեցին դեղի Արցախ: Երեւանում աղասանած հազարավոր արցախցիներից շուրջ 200-ը մեկնեցին իրենց ծննդավայր, հաջորդ օրերին նրանց թիվը կրկնաղասկվեց, եռա-ղասկվեց:

«Ամեն ինչ էլ կհաղթահարենք. կա-րեւորը գնամք մեր տուն, մեր հողում լի-նենք: Դժվարություններին սովոր ենք, ե-րեւ դասերազմ ենք սեսել, էս էլ կանց-նի», ասաց 35-ամյա **Նարինեն**, աղա ավելացրեց, որ դժվարանում է դասկե-րացնել ֆաղաղը ավերված, բայց հուսով է, որ շառ շուտով նորից ոսփի են կանգ-նելու:

Ճարտար գյուղից 85-ամյա **Լուսիկ** տաղը լսելով ԱՅ նախագահի հայտարար-ությունը՝ միանգամից հավաղել է իրե-րը, որ սեղափոխվի Ճարտար. «Էլ չեն կրակում, Ճարտարն էլ մեր մոտ է: Նախա-գահը, որ ասում է հետ ելեք, ուրեմն ա-մեն ինչ լավ կլինի: Գնամք հասնենք մեր տներին, թոռներս էնտղ եմ, գնամ բալե-փիս տեսնենք», ասաց Լուսիկ տաղը, իսկ որդին՝ 60-ամյա **Սահակն** ասում է, որ ծանոթներից ձոշել է, կրակոցներ չկան ու որոշել են վերադառնալ. «Ճարտարում տուն-սեղ, անասում, հող ենք թողել, գնամք հասնենք, որ տեր կանգնենք էս ա-մեն ինչին»:

Վախը սրում, բայց նոր կյանք սկսելու հույսով, 30-ամյա **Անահիթը** վերադառ-նում է Ասկերան: Ձրուցակիցս իր խոս-րում ասաց, որ ամեն ինչի մասին էլ մտածում է, երեղաների համար է մի փոքր վախենում, բայց ասում է՝ «Մեզա-նից հասնում է գնալը, իսկ անվասնաղ-թյան մասին էլ թող իոխանությունը մտածի»:

Ժղիթը դեմքներին, բայց մռայլ մսե-րով, Միեր դաղոն ու կինն էլ են վերա-դառնում իրենց տուն, ուրախ են, որ հետ են գնում, բայց չէին ուզում այս գնով հետ գնալ. «Էստղ մեզ շառ լավ ընդու-նեցին, բայց դե մեմք մեր տուն ենք ու-զում գնալ: Գնամք աղրենք, շենացնենք,

թող թուրքն էլ կողից տեսնի ու նախան-ճի: Մեզ մեր տները մնացին, իսկ իրենք թող գնան իրենց ֆոսֆորի վրա ինչ ու-զում են անենք», ասում է **Սիեր** դաղոն, իսկ կինը՝ սիկին **Սանիկը**, ավելացրեց, որ դասերազմը կարող էր ավելի շուտ վերջանալ ու զոհերն էլ փչ կլինեղին. «Մեմք հեչ, մեր 18 տարեկան մասղաւ Ե-րեղսեղն էին աղիսու»:

Յուլսը չկորցնելով, մսում լավ բանի սղասելով ու տան բանալին ձեռններում դինդ բռնած՝ արցախցիները վերա-դառնում են իրենց հայրենիք՝ աղրելու ու արարելու նղղասկով:

ՆԱՍՏԻՎ ՍՏԵՒԹԱՐՅԱՆ
ՎՊՄՆ լրագրության
3-րդ կուրս

ԳԵՂԱՍ ՄԿՐՏՉՅԱՆ

Գյումրի

Այս դառնահամ խաղաղությունը մեր

Ղե բերան բեր, որ բացվի, չպասպանչվի, սիրս բեր, որ դիմանա...

Նոյեմբերի 10-ի առավոտվա լուրի ցնցահարվածից հետո՝ օրվա ընթացքում, նույն զգացողությունն ունեի, ինչ ունեցել էի 1988-ի դեկտեմբերի 7-ին...

խանգարելու այդ երկրի ընդունումը ՄԱԿ արդեն ինքնուրույն Արցախով, որը Ադր. ԽՍՀ-ին էր միացվել բուլղարիկյան ոչ իրավագոր մարմնի ատորիմի որոշմամբ...

Իսկ թուրքի սանձազերծած արցախյան այս ահաբեկչական զարհուրելի սկզբում ՌԴ դեկավարի մի խիստ ասպած խոսքի իսկ գուցե սթափեցնել, կանգնեցնել աշխարհի սարքեր մատերում ամենաթողությունից ավելի...

Պարզվեց՝ հակառակ էր: Արթնացել էինք սասանայակներ տեսած գեղեցիկ լուսավոր իրականությունից, որ կոչվում էր 90-ականների մի ողջ սերնդի հերոսական ջանք ու արյունով նվաճված ազատ, ծաղկող հայ Արցախ, թեկուզ՝ աշխարհի օրենքներով դեռ չճանաչված: Վերջին անգամ մեկ էլ երբ էր հայն այդպիսի հաղթանակած, հայրենիքի մի կտոր ազատագրած, այդպես հղափար, աժամատաշիվ նայել աշխարհին, նայել իր ազատ ծնված նորածին սերնդի ժողացող աչքերին:

Ու անգամ հետո, համարյա երեք տասնամյակ ժամանակ ունենալով, նաեւ հաղթողի դիրքից ի՞նչ արեցինք, աշխարհի ո՞ր հաստատություններին, նաեւ դեռ տեսություններին իրավականորեն փաստարկված ու հիմնավորված դիմեցինք, նորից ու նորից անհանգստացրինք Արցախի ինքնորոշման օրինական իրավունքի, նրա կայացած անկախ ղեկավարության ճանաչման հարցով: Բոլոր այս սարիներին այդ խնդրով ինչքան զբաղվեցին մեր ԱԳՆ-ն ու սարքեր երկրներում մեր դեսպանները, իրավաբանական, ֆաղափագիտական եւ այլ ղեկավար մարմինները, ինքսիրտներն ու կենսոնները: Այս վերջինների հետ լրջորեն ֆունկցիվեց նաեւ Հայաստանի կողմից Արցախի ճանաչման կամ 1989 թ. դեկտեմբերի 1-ի որոշման օրինակով Մայր հայրենիքին նրա վերամիավորման նպատակահարմարության հարցը: Ու ո՞ւմ մեղում, ինչո՞ւ արվեց նույնիսկ հակառակը՝ Արցախը որդես իրական կողմ դուրս թողնվեց իր խնդրով բանակցությունների գործընթացից:

հազարամյա թեմանին: Թուրք... Ամեն անգամ, երբ մեմ փորձում եմ մոռանալ իրեն ու իրենից սղապող վստահ, նա մեզ «դարձաճանաչորեն» հիշեցնում է: Մինչ մեր որոշ նորահայտ խելով գլխիս մտնում էին Հայոց դրոշմը ու բուխում մեր հազարամյա գիրն ու լեզուն հեշտի դեպքում մեր դաստիարակ, հասուն ղեկավարով, թուրքի ոչ թեմանի, այլ ընդամենը հարեւան կարգելու ու դրանով մեր սերունդների զգուցությունը բթացնելու մասին, իր նորոշմանյան հավակնություններով արքած, երբեք չփոխվող թուրք ազգի զորի գլխիս անցած, իր բերած սիրիական եւ այլ հազարավոր վարձկան-ահաբեկիչների առաջն արած, իր անհաճիվ անօղաչու հարվածող սարքերով, ինքնաթիռներով, իր հասուն ղեկավարային ստորաբաժանումներով եկավ թրվարի կրկին մահ ու ավեր սիրելու ժամ ու նորոգ Արցախում...

Սիյունի բերանով աշխարհի բոլոր խոսքեր փառանքներն էր բռնել... Ջուր՝ ինչպես միտ: Աշխարհը նորից փակել էր աչքերն ու ականջները, խուլ էր, կույր էր ու համ: Չկային ո՞չ միջազգային օրենքներ, կոնվենցիաներ ու չափանիշներ, ո՞չ սարքական մարդկային իրավունքներ ու իրավապաշտպաններ: Այդ ամենը դասարկ հնչյուն էր՝ առանձին փոքրիկ բացառություններ չհաճված:

Այդ ժամը եկավ. արյունահեղությունը մեզ համար խիստ անմոռան դիրքում ու դայմաններով կանգնեցվեց՝ մեզ ջուրը մաղելով: Ռուս դասարկ զորքն աղաչող մտավ Արցախ՝ որդես խաղաղադատ, այնքան նաեւ մեր անվտանգությունն աղաչողով:

90-ականների առաջին կեսի խառն ու խրթին օրերին վազգեմ Սարգսյանը մի առիթով ելույթ ունենալով Լեւոնականում ասաց՝ վաղը մեր մասին, մեր սերնդի մասին չեն դասելու այս սուրվա մանր-մունր, անցողիկ խնդիրներով, այլ դասելու են նրանով, թե ինչքանով կարողացանք հողը դարձնել: Արցախում, Արցախի հարցում, ասաց, մենք 40-50 տարեկան կռիվ ու վեճ ունենք. կարողացանք դիմանալ, դառնել՝ ուրեմն կհաջողենք: Թվում էր՝ բան չի մնում, դառնել ու դառնում եմ: Բայց...

Մենք ֆնեցինք մեր նվաճած «դափնիների» վրա՝ համարելով, որ խնդիրն արդեն լուծել եմ, հույսներս դրեցինք Միսսիսի խմբի բանակցությունների սեղադատությունում ժամանակը ձգելու վրա, ինչն է վերջո չարդարացրեց:

Ջառատունչորս օր ահաբեկչական անհավասար ղեկավարում, հայի հողում ամեն ժամ հայ անմեղ, թանկ արյուն էր հեղվում: Ջառատունչորս օր ավերվում, հրդեհվում, բոլոր անթույլատրելի զենքերով ու միջոցներով բզկվում էին Արցախի խաղաղ ֆաղափներն ու ժամերը, նրա բնությունը, թուրք-ազգի հրոսակ ու ահաբեկիչը այդ սարածները «հերոսաբար»՝ «ազատագրում էին» դրանց բնիկ ու իրական սերերից: Դժոխք դարձած այս հողի թառանջը հայ համայնումը

Ամենից ցավեցնողը մեր հզոր ղազմավարական դաճակցի հաճվեցնկատ լրությունն էր: Ու նաեւ՝ այդ երկրի լրատվամիջոցների առջանց հրադարակումների սակ ռուս մարդկանցից օտերի (ձիտ է՝ ոչ բոլորի) արձագանքները՝ «Բա մեզ դեմ է...», «Դա մեր ղեկավարըն է», «Ինչո՞ւ միտի ռուս հարկատուի միջոցներով...»: Իսկ իրենց իսկ սարածաճառային օտերից բացի արցախյան խնդիր ծագման ու նաեւ վաղուց հայաթափված Նախիջեանի հարցում հենց Ռուսաստանի դասական դասարկյանապաշտպանները: Իսկ 1941-ի ԽՍՀՄ հայրենական ղեկավարված ժամանակ՝ ցեղասպանված, աշխարհափռված հայ ժողովրդի նորից սկսած արյունը. մոտ 660 հազար կռվող, որոնց թվի մոտ կեսը հերոսաբար զոհվեց՝ դասարկները ու ազատագրելով Հայաստանից այնքան հեռու գտնվող ռուսական, ուկրաինական, բելոռուսական ֆաղափներն ու գյուղերը, անձայր սարածները:

ՌՎ էր Ֆեյսբուքում առաջին ասաց՝ ողջ Հայոց դասությունը մեկ օրում վերադարձվեցին: Այս անգամ էլ ռուսը եկավ ու չգիտես՝ մեզ ավելի օտ սիրելից, թե՞ դավաճանեց: Հետագա ընթացքը, ժամանակից ցույց կատարեց, ժամանակից ցույց կատարեց, թե այստեղ մեղքը ռուսի կամ ուրեւ չէ, այլ մեկի վրա եմ գցում: Մենք ամենից առաջ մեր, մեր դասության կուսակված սխալները, թերությունները դեմ է հիմնավորապես գտնենք, վերլուծենք, օժտենք: Կան նաեւ այս օրերի համար հրատարակված խնդիրներ, բայց դրա այնքան թանկ ժամանակն էլ կարծես թե օտ վաճակվեց անարժան բաների վրա: Մինչդեռ միտ արդեն նաեւ առաջ նայենք:

Արցախի ինքնորոշման իրավունքը միջնադարյան փաստորեն չգործեց: Գուցե դեմ էր ժամանակին օրհանարության մեջ դնել էլ ինչ որ իրավական ու այլ հնարավորություններ: Օրինակ՝ զաղութային լծից հայ Արցախի ազատագրում՝ ըստ ՄԱԿ-ի 1960 թվականի համադասարկյան հռչակագրի:

Մեր ծույլ անգործությունը հակառակորդին բավարար ժամանակ սվեց սարեցարի նաեւ համբերատար զինվելու ու զինվելու: Նույնիսկ այդ դեմքում մենք հույս ունեցինք ու նրան հաստատ կհաղթեինք, եթե արդեն խախտույս առնելով, մեր դեմ չեյնէր ու խնդիր «լուծումն» այս անգամ իր ձեռքը չվերցնեւ մեր

Աշխարհի աչքում, ՄԱԿ-ի ընդունած ֆարսեզով, Արցախը համարվում է Արթեթյանի մաս, ու սա այդ երկրի հաղթաբաղուն է: Ժամանակակից մենք իրոք մտածեցինք, փորձ արեցինք կանխելու,

Վախճանվել է Ռոբերտ Ֆիսքը

«Ազգ»ի ընթերցողները ֆաջածանոթ են անգլիացի լրագրող, «Ինդիփենդենս» թերթի Միջին Արեւելքում հասուն թղթակից Ռոբերտ Ֆիսքին: Նրա հայամտես հոդվածների թարգմանությունները դարձրեցինք սղազրվել են մեր թերթում: Ցավով, «Միտր Սիեթթեթթ» նոյեմբերի 14-ի համարում լույս տեսած Փիթեր Բալաֆյանի հոդվածից սեղեկանում ենք, որ հոկտեմբերի 30-ին Դուբայում կաթվածից 74 տարեկանում վախճանվել է հայտնի լրագրողը:

ցողը: Զույգների ժամանակ Ֆիսքը կրակ կրած խոսում էր թուրքական ժխտողականությունից: Չգիտեմ, որ այդքան խորն են նրա գիտելիքները Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ: Նա ամենայն կրթությամբ հեռանում էր լինում բացահայտելու հանցագործությունն ու անարդարությունը: Նրա գիտելիքները ակադեմիական մակարակի էին», գրում է Բալաֆյանը:

Ռոբերտ Ֆիսքը ծնվել էր Մեյդոստոնում (Զեւս, Անգլիա) 1946-ի հուլիսին: Կրթությունն ստացել էր Լանկաստեր համալսարանում, իսկ այնուհետեւ Դուբայի Տիմիտի ֆոլեջից դոկտորի գիտական ասիտան էր ստացել ֆաղափագիտության բնագավառում: Հայրը Առաջին աշխարհամարտի վեհերան էր եղել, եւ նա երիտասարդ սարիֆից արդեն հասկացել էր արեւմտյան եւ օսմանյան իմպերիալիզմի կործանարար ազդեցությունը հասկալալա Միջին Արեւելքում: Հոր նման խստազույս դասաղարսել էր ղեկավարված: Հասկանալի էր նրա «Շեֆուրը եւ ղեկավարը» հոդվածը (որը «Ազգ»-ում սղազրվել է 2007-ի մայիսի 19-ի համարում), որտեղ մեծազույս վարդեցությամբ նա խորանուխ է լինում ամե-

բազում մրցանակների: Հեղինակ է «Համուն ֆաղափագիտության մղված Մեծ ղեկավարը: Միջին Արեւելքի մղված» (The Great War for civilisation: The Conquest of the Middle East) եւ «Առաջին Ողակիղումը» (The First Holocaust) վերնագրերով գրերի: Որդես հեռախոս լրագրող, ավելացնենք մեր կողմից, Ֆիսքը ընդարձակ նյութ է հրատարակել դեռես 1982թ.ին՝ Լիբանանում իսրայելական բանակի եւ անձամբ Արեւելքում հրամանատարության ֆաղափագիտական հայացքի մերթ ընդամենը մեկ օրում ավելի քան 3000 ղաղեղեղիցի փախսականների սղադությանը՝ լիբանանյան ֆրիսոնյա գրիտայինների ձեռքով: Այդ հոդվածը, ինչպես նաեւ նրա մի օտր այլ հեռագրություններ մաս են կազմում հեռախոսական համաաշխարհային կարելության նյութեր բովանդակող ժողովածուների:

Հիշեցնենք դարձյալ, որ 1918 թ.ին Ռոբերտ Ֆիսքը Նյու Յորկում արժանացել է Թեթեյան մատակարարի միության մրցանակին ու դարձել էր:

Իր հոդվածի վերջում Բալաֆյանը կոչ է արել Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ Ֆիսքի գրությունները ամփոփիչ մի առանձին հասրում:

ԳԵՂԱՍ ԸՅՈՒՐՈՒՄՅԱՆ

Շարֆային ֆաղաֆագուց ավելին ղախանջել ղեժֆ չէ

Ինչ-որ մեկն այս օրերին հերթադահ կարծիք հնչեցրեց, թե Շարֆային ֆաղաֆագուցը եմ նման վիճակից դուրս եկել: Ոչ մի կոնկրետություն, այլ՝ ընդամենը լավաստության ինչ-որ դրսևորում: Եթե մենք այսօրիական ընդհանրական, գրեթե ոչինչ չստող մոտեցումով եմք առաջնորդվելու Չայասան երկրի առաջիկայի ու աղազայի հանդեպ, միտք էլ առիթ ու միջոց կգտնվի արդարացնելու այն վիճակը, որում կհայտնվենք առաջիկա տասնամյակում, առավել եւս 5 տարիներին:

Նման մտահոգություն առաջացավ ԱԺ-ում ԴԴ վարչապետի ու «Իմ ֆաղաֆագուցների» հանդիպումը դիտելու ընթացքում: Չեմ կիսում այն մոտեցումը, թե հարցերի հարցը ղախեցրածն էր իր

ընթացքով, ֆանգի բուն մարտական գործողությունների կողմին ղախա կարեւոր չէ թիկունքի վիճակը: Այստեղ մեր խնդիրներն ավելին են, ֆան կարելի է ղախկերացնել: Բոլոր առումներով սեփական ղախանջումների նվազագույն, երբեմն անուշան բավարարումը գրեթե չէր անհանգստացրել Ազգային ժողովի սենսական բլոկի ղախամավորներին, որոնք ոչ մի հարց չուղղեցին երկրի դեկավարին: Այդ օրերին արդեն անմախադեղ թանկացումներ սկսվեցին: Բնակչության վայրի առեւտրի կետերից մեկից որոշեցի տեղական արտադրության թարմ հավի միս գնել, որի գինը նվազ էր ցուցափեղկում՝ 1300 դրամ: Ծանրություն ֆարց չսալու մղա-

սակով որոշեցի մոտակա փոխախանութից հաց գնել, եւ նոր հավի հարցը լուծել: Ավաղ, հիսաթափությունս մեծ եղավ՝ հացի արտադրությունը փակվել էր, ասացին՝ վերանորոգումից հետո ժամանցային ինչ-որ կենսուն է գործելու: Վերադաձա հավի միս վաճառքի կետ, ու անակնալի եկա 1300 դրամ գնի տեղում նոր գնադրակ էր փակցված՝ 1450 դրամ:

Հիմա ինչ մտածի երեւանցին, սկսյալ ղախազայում նաեւ գեյթունցին, որն իր վիճակից բխող ճարահասյալ ֆայլերը մի կերպ կասարում է՝ ողջ օրն իր տախու համար ուղեւոր է փնտրում, դեղատանն ու վարսավիտանցում է աշխատում, ղախուղ-բանջարեղենի առեւտր է իրականաց-

նում, ու նման սենսական գործունեություն է կասարում: Նա գիտի, առավել եւս հաշվել է, որ Չայասան երկրի սենսությունը ղախեցրածն անհրաժեշտ ժամանակակից գինատեսակներ արտադրելու ներուժ առաջմ չունի, տա Ասված՝ սխալվեմ, հավի միսն ինչ է, որ չեմք կարողանում արտադրել, բուսայուղի եղածն ինչ է, որ հազարավոր կիլոմետրեր հեռավորությունից ներկրում ու մարտ անսին 630 դրամով վաճառվողը հիմա 820 դրամով եմք գնում: Այցելեք մոտակա հանգստի վայրերն ու ձեր ոտքերի տակ նայեք ամենուր արեւածաղկի կձեղներ են, ժամեր առաջ հայտնված, այգիների ղախած տեղը ղախելու դիմաց խնդիրներ ստեղծող: Փողո-

ցը, որտեղով առավոտյան թեթեւ ֆայլով գրոսայգի եմ հասնում, ամեն օր նվազագույնը 6-7 հաղթանդամ կանաչ ղախսավորներ են մախում

Հիմա ինչ, հաշվելու եմք այսօրիական գործընթացներին, ֆանգի իշխանություն կողմերն անհաղորդ են դրանց, նրանց մտահոգությունները հիմնականում ընդհանրական են ինչ-որ բան անելու անկարողության ղախը դրսևորումների ցուցադրումներ: Շարֆային ֆաղաֆագուց, ինչքան էլ նրան թվացյալ վարչապետ հռչակեմք, ավելին ղախանջել ղեժֆ չէ: Նա միտք է ախազանգել, որի հանդեպ իշխանավորը յուրօրինակ խոլ ու համր է ձեւացել:

18 նոյեմբերի, 2020

ՄԵԼԱՆՅԱ ԲԱՂԱՆՅԱՆ

Ինչո՞ւ են չդառնալ թվառական Կոռապաշտություն

Նայում ես ու աղո՞ւմ, նայում ես ֆաղաֆին ու չգիտես անոթից որտեղ թախվեւ. չորս կողմը փակ, չորս կողմը մութ, ղախեղաւս ես ղախնվում, ղախերն էլ ձախ սկած:

Ձաղաֆում երկու մեծ հրաղարակ ունեմք, երկուսն էլ ղախված են, մեզ տեղ չկա... վարսանդի եմք մեր իսկ հողի վրա: Մեկում երեւի «սեւեր» են, մյուսում՝ երեւի «աղիտակները». նայում ես՝ համատարած թվառություն, համատարած ժխոր, աղմուկ: Մի կողմում ասում են՝ դավաճան, մյուս կողմում գոռում՝ ասված: Այնքան գոռացին թախան, որ ազգովին թախանվեցինք: Ասում են՝ անցյալն են ես ուզում բերել. ղախմանում ես՝ իբր այդ անցյալը երբ էր հեռացել: Ձեւը բովանդակությունից չեն էլ տարբերում: Մեմք կրկեսում ենք, թե՛ դիմակների թատրոնում:

Ռուսական հաղորդումներից մեկում ռուս հայտնի ռազմական թղթակցի հեւ հարցազրույցում, որի ակնհայտ համակրանքը մեր հանդեպ կասաղեցրել էր թվառումն, միաժամանակ հրձվանքի մեջ ղախ մեզ, ակնարկ արվեց, թե ղախերազմը չի ավարտվել՝ ղախիզանական ջոկատներ են կազմավորվում: Ենթատեստ չկար, այս անգամ սկզբից եւթ ամեն բան ուղղակի է ասվում, ուղիղ ձակասներես. հեւնց այստեւ՝ Շուշիի վրա թուրքական դրոշ չղիտի լինի, Շուշիի վրա ռուսական դրոշը ղիտի ծածանվի: Չարաբաստիկ թղթի ստորագրման հաջորդ օրն իսկ հայտնվեց մի տեսաողովակ. Սեւիանակերտի մի խանութում վաճառող կինը ռուս գինվորից առեւտրի համար դրամ չվերցրեց. տեսազրեցին, տարածեցին: Մի ուրիշ լուսանկար սկսեց ղախվել մակագրությամբ, որ արցախցի կանայք տեղի հայտնի ուտելիքի սիրով ղախատում են խաղաղաղախների համար: Թանկ գնով ձեւք բերված խաղաղաղախներ, երբ ցավով հարց էինք տալիս՝ եթե այդպես, ինչո՞ւ ավելի ռուս սա չեղավ, ֆանի կյանքեր կփրկվեին, ղախաստան չկար, մինչեւ օրեր առաջ Ռուսաստանի նախագահից չիմացանք Շուշի աղբբեջանցի փախսականների վերաղարձով հողեւերերի 19- 20-ին ղախերազմական գործողությունների դաղարեցման առաջարկի ու մեր կողմից չընդունման մասին:

Արդեն ռուս ծեւված արտահայտությունը՝ Շուշիի անուր ֆաղաֆ լինելու մասին եւ այն իրականությունը, որ Չայասանը լին է ավելի անուր բնակավայրերով եւ հիշյալ համատեստում տրամաբանական ռարունակությամբ, կեսգիտերի արնահոտ տողերը, աշխարհից անվերջ

ուզողի ու աշխարհին լուրջ կեցվածով դասեր տալու ու էլի ռուս խոսքեր, կղազվեմ ղախմության էջերին՝ որդես անխտեւնության ու անհեւտեստության օրինակներ: Եթե Շուշին այդքան դժգույն է, ինչո՞ւ է ուրիշների համար այդքան կարեւոր ու ցանկալի. ռուսական հաղորդումների մեջ որտեղ անգամ ասվում է՝ ով տիրապետում է Շուշիին, տիրապետում է Ղարաբաղին եւ ով տիրապետում է Ղարաբաղին, տիրապետում է Անդրկովկասին:

Երեւանը երկու մասի է բաժանված, վերելում ձչում են, ներելում բղավում, ձիտ նույն ղախկերը, ինչ 2018-ին, նույն սցենարը, մի տարբերությամբ. նախորդ ավելի թատային ու գունավոր էր, ընթացքը բեւաղրված էր բավական տղափորիչ, ավելի արդիական՝ գունավոր ժաղավեմներով, վարժ ռարժումներով Բաղրամյան ղողոցայի կենտրոնում վրան փռող, մեքեմաների արագությունից աչքը չձղացնող դերակասար աղջիկ-ղաներով, փողոցի երթեւեկի վարժեցրած աձղարարություններով, Մաշտոցի ղողոցայով հղարտ անցնող երաժիտների կուռ ռարերով՝ մինչեւ վերջին արարը՝ խորոված- գունայի ռարիս ֆեճով, մի ֆեճ, որ դեւ նախորդ ռարանից կեցության հիմնական ձեւն էր հայաստանահայության, ցածրակարգ երգ ու ղարի մատուցմամբ, այս նոր փուլում՝ սեւիհանդուղիյան ու ուտել- խմելու փա-

ռատնի վերածված, մինչեւ վրա կհասներ ղախերազմը, որ ուտի բերեւ մեզ, որ հեւտ ղախներ (բախերն էլ են նախատես ղախատում): Ծողուռի ու մրջյունի առակը հիշեցին:

Երբեմն մտածում եմ՝ ինչից է, որ ֆիլմի լավ սցենար, կամ ղիտես չեն գրվում էլ, ու մտաբերում են, որ արվեստը ախորված է. տեղափոխել են նկուղ, տեղափոխել հնոցիների ղախարանում, որ ժամանակը երբ գա, նեւեն աղբանոց: Թատրոնը հիմա դրսում է, փողոցներում, հանրային վայրերում, իսկ սցենարը գրում են ֆաղաֆական գործիչները, բեւաղրիչի համար ամեւաեւտեջը մասսայական տեսարաններն են. ուրբան ասես կհավաքեն, կլցնեն հրաղարակ. «վաղգատները» փայլում աշխատել ու աշխատում են: Եվ իրոք, արվեստն էլ ո՞ւմ է ղեժֆ, եթե այն մարդու հողին ու միտքը սնելու համար է, իսկ հիմա ոչ միտք, ոչ էլ հողի կա, բեւաղրներ ու աղմուկ: Հիմա լավ արվեստը լավ սուտ ասելն է: Սուրը դյուրամարս է, արագ կուլ են տալիս. ձեւարտությունն է, որ աչքի փուլ է, ոսկորի ղիտ ցցվում է կոկորդին:

Մի լավ երիտասարդ մի լավ միտք հղացավ՝ Անոթի ղախ ունեւայու գաղափար, երբ ֆարի ամուր ղախերին մեկ առ մեկ կզրվեմ անոթայի գործեր արածների անունները, ու մարդիկ կգան այստեղ՝ իրենց վերաբերմունքն արտահայտելու:

Հիմա սուտն է բազմած ղախվանդա-

նին, խնկարկում են, վրանում ոտքերը ֆիտսոնյայի ղախտ հաղած կռաղատները: Թատատներեք օր կերակրեցին մեզ ստի թերմացքով, որ բավարարված ու կուտե՛ք օրը մի 5-6 ԱԺՍ ղախտանած ֆուն մսներեք, մինչեւ դժոխքի ձորի ղախնիկն հասնեինք:

Մեր ղախությունը հողային չէր միայն, մեմք ղախկեցինք նախեւառաջ բարոյաղես. սա է, որ ավելի գլխատակ է դարձում մեզ, ու անոթը ավելի է խեղդում, երբ հեւտուտաղիտներից մի ֆանիտով տեսնում ես հրաղարակի մոմավառությունը, ղախվածների անուններ են բարձրաձայն հնչում, նույն ղախին՝ մի ֆանիտով երգ ու ղար է: Մեր ֆաղաֆի հրաղարակներում ձչում են, ասված ու սասանա փնտրում, երբ Եռաբլուրի հողը դեւ չի հասցրել սրբել արցունքը, երբ ռիմաթմբերը՝ կողմ-կողմի, տախ են դեւ, երբ դիրքերից նոր վերաղարձած գինվորի այլալված դեմքին նայում ես ու խոնարհվում այս էլ հաղար ու հաղար անգամներ, երբ նա ասում է. «Լավ էր՝ էս տղերի ղիտ էստեղ ղախկան լինեի, ֆան լաղացանելով իմ ղախած դիրքից ինձ իջեցնեին... »:

...ղախի մեջ Եռաբլուրի կավագույն ռիմաթմբերի անհաշվելի թվացող ռարերը ղախաեւտվում են գործողիզանի վերածված Նախիջեւանի հիմնատեսակ ավերված հաղարավոր ասեղնագործ խաչարերի հեւ. այնտեղ մեր մեւակույթը տղանեցին, այստեղ՝ մեր երիտասարդությանը, կյանքեր փերեցին, ղախաբերվեցին հաղարներ, հաշվեցին, խելագարվեցին:

Մեմք եզրագծին եմք, երեւանայա անկախության այս նոր «ձեւքբերումը»՝ այս ղախությունը, բարոյականության այս ցածր աստիճանին հասնելը, համացանցային այս խայտառակությունը, ստի այս ղախատանումը, կեղծ - ֆեյլաշխարհի խոսքի գեւիկի գրողը իրենց հայրեւակցի վրա, դիմակավորված անդեմների՝ թվառների բազմության այս կեղտաղուրը, մեր հանընդիմանուր ամոթն է: Ոչինչ անհեւտանք չի մնում, այս էնեղիան մորից վերաղառնալու է մեզ, եթե չսթափվեմք: Ե՛ս ֆաղաֆ ստից, ե՛ս վերցրեք նողկալի ձեւ լուսամբները մեր սրաբազան Լեզվից, մեր իմնության Տաճարից:

Ախտո՞ւ դեւ մտածող, ազնիվ այն մի բուռ հասվածին, որ սկսելով է աղբափվ ամբողջից, չնայած որ նրանց ուտերին է եղել եւ՝ մեր գոյատեւումի առեղծվածը... Միւնույն է՝ Ձսում լինելու է:

